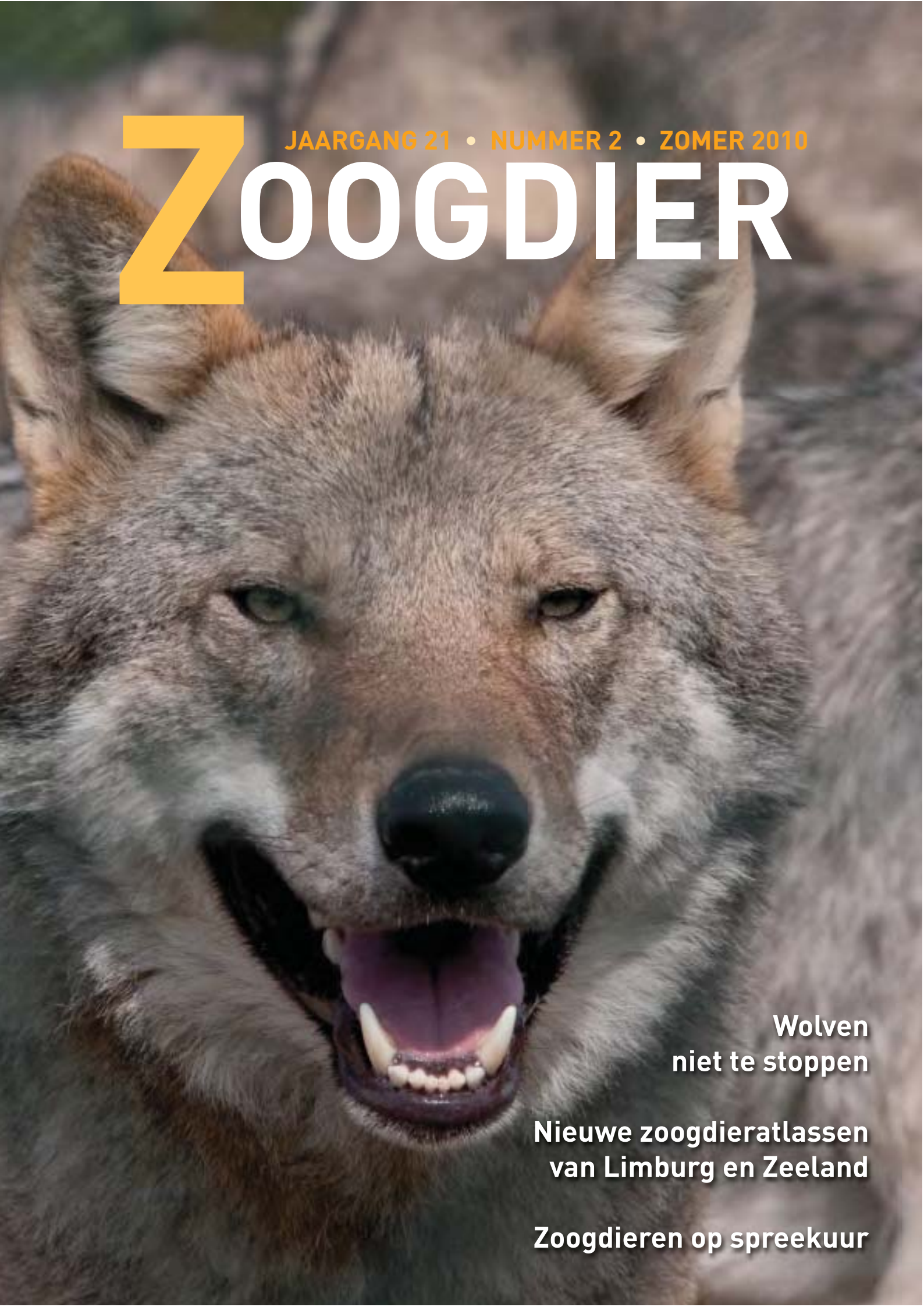

Z

JAARGANG 21 • NUMMER 2 • ZOMER 2010

ZOOGDIER

**Wolven
niet te stoppen**

**Nieuwe zoogdieratlassen
van Limburg en Zeeland**

Zoogdieren op spreekuur

Inhoud

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijk kwartaaltijdschrift van de Zoogdierverseniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: Wolf, gefotografeerd door Richard Witte van den Bosch.

Aanwijzingen voor auteurs

- Concept artikelen en andere kopij sturen naar:
redactie.zoogdier@zoogdierverseniging.nl
- Deadlines voor insturen artikelen zijn:
1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.
- De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.
- De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.
- Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdierverseniging en abonnement Natuurpunt Lidmaatschap van de Zoogdierverseniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 22 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 34 euro per jaar. Overmaken op Postbank 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdierverseniging.

Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 10 euro over te maken op 000-1486269-35 onder vermelding van "Zoogdier" en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Disclaimer De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdierverseniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

Redactieadres Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdierverseniging.nl

Redactie Jeroen Mos, Aaldrik Pot, Froukje Rienks, Marije Siemensma, Jos Teeuwisse (hoofdredacteur), Bob Vandendriessche, Goedele Verbeylen, Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman

Eindredactie Eric van Kaathoven

Medewerkers Dirk Criel, Dick Klees, Rob Koelman, Johannes Regelink, Rollin Verlinde, www.vildaphoto.net

Vormgeving BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier Losse nummers kosten 6 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

3	Wolven niet te stoppen
8	Zoogdieren op spreekuur
12	Eerste provinciale zoogdieratlassen gereed
16	Eenoog, een boomarter om respect voor te hebben
18	Bevers in Vlaanderen
20	Succesvol Symposium 'Muskusrattenbestrijding kan anders'
21	De beste vangstmethode/onderzoek naar bosspitsmuizen
24	Fotowedstrijd
26	Hyperlink
28	Forum. Exoot of emot?
30	Waarnemingen
32	Kort Nieuws
35	Agenda & adressen
36	Het moment van...

Lutra, voor wie meer diepgang wil

Naast Zoogdier geeft de Zoogdierverseniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen voordat ze gepubliceerd worden. De artikelen in Lutra behandelen alle aspecten van de zoogdierkunde en -bescherming in Europa en soms ook daar buiten, maar de nadruk ligt op artikelen over ecologie, biogeografie, gedrag en morfologie. De meeste artikelen zijn geschreven in het Engels met een Nederlandse samenvatting. Het omgekeerde, Nederlandstalige artikelen met een Engelse samenvatting komt ook voor. Iedereen kan artikelen voor Lutra aanleveren en de redactie is in hoge mate bereid beginnende wetenschappers, zowel beroeps als amateurs, bij het schrijven te helpen.

Lutra verschijnt twee maal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost €21,- per jaar. Leden van de Zoogdierverseniging krijgen korting. Zij betalen maar €12,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het secretariaat van de Zoogdierverseniging (zie colofon hiernaast).

Wolf. Foto Dick Klees/Studio Wolverine

Wolven niet te stoppen

Nederland is in rep en roer, de wolven komen eraan! Kamervragen van kamerlid Ormel, een wolvenlink die van de website van het ministerie van LNV moest worden verwijderd, kinderen met rode mutsjes op het Jeugdjournaal en bij De Wereld Draait Door. Zomaar wat nieuws van de afgelopen tijd. Tegelijk horen we dat de wolf nog op tweehonderd kilometer van Nederland zit, de dichtstbijzijnde roedel zelfs op vierhonderd kilometer. Dus waar maken we ons nog druk om? Of...

Roeland Vermeulen, Leo Linnartz en Anja Oude Tijdhof

Om te begrijpen waarom wolven richting Nederland zwerven, moeten we eerst iets meer begrijpen van het sociale gedrag van de wolf. Een wolf leeft in een roedel, een gezin geleid door een alfapaar. Verder bestaat een roedel uit enkele welpen van dit jaar en de nakomelingen van het vorige

jaar. Bij elkaar zo'n vier tot acht dieren. Samen verdedigen ze een territorium van ongeveer 150 tot 350 vierkante kilometer.

Zwerven Wanneer wolven twee jaar oud zijn, worden ze volwassen en verlaten de roedel. Ze zwerven dan letterlijk alle kan-

ten uit op zoek naar een nieuwe leefplek, en dus ook richting Nederland. Vinden ze een geschikte leefplek, dan starten ze een nieuw territorium en hopen op een partner die komen gaat. Is deze al aanwezig, dan starten ze meteen een nieuwe roedel. Onduidelijk is of jonge territoriumhouders

Foto Leo Linnartz

zonder partners blijven wachten, of toch op een gegeven moment elders opnieuw proberen. Ook is onbekend hoelang jonge wolven rondzwerven.

Niet alleen uitgestrekte wildernissen zijn geschikt voor wolven. In de praktijk blijkt dat in de Duitse regio Lausitz een mix van bos, dorpen en cultuurlandschap uitstekend voldoet. Hier vestigden veel nieuwe roedels zich opvallend genoeg niet in het ruigere en bosrijke noordoosten, maar wel in het meer gecultiveerde zuidwesten. Belangrijk is vooral dat er voldoende voedsel aanwezig is in de vorm van wilde dieren als herten, reeën of wilde zwijnen. Nederland

heeft met zo'n 70.000 reeën ruim voldoende voedsel. Het landschap in de Duitse wolvenregio's is bovendien erg vergelijkbaar met grote delen van Nederland, zoals Drenthe, Twente, de Achterhoek, Brabant of Limburg. Hiermee reikt het potentiële leefgebied van wolven in Nederland veel verder dan alleen de Veluwe en de Oostvaardersplassen.

1.500 kilometer Om meer te weten te komen over de verplaatsingen bij jonge wolven, werden begin 2009 drie Duitse dieren (Karl, Rolf en Allan) gevangen en van een gps-halsbandzender voorzien. Karl

maakte als eerste een uitstapje van zo'n 150 kilometer, maar keerde weer terug naar zijn ouderlijke roedel. Daarna verliet hij deze weer en sindsdien houdt hij zich op in het noordelijke deel van het leefgebied van Rolf, een oudere wolf met een groot territorium van wel 500 vierkante kilometer. Er zijn aanwijzingen dat beide dieren gevochten hebben en dat Rolf een deel van zijn territorium heeft moeten inleveren. Helaas is de zender van Rolf uitgevallen en weten we niet of hij daar nog aanwezig is en nog leeft. De derde wolf, Allan, maakte een hoogst opmerkelijke reis.

Op 23 april 2009 ging hij op pad. In eerste instantie trok hij naar het noorden, waarbij hij al snel de Duitse A15 passeerde. Vervolgens passeerde hij de Poolse grens en trok verder richting noordoosten. Na ongeveer 200 kilometer hielden de bossen op en liep hij het open agrarische landschap in. Een maand na zijn vertrek zat hij reeds ten zuiden van Gdansk. Inmiddels had hij ruim 600 kilometer afgelegd en was hij flinke rivieren als de Oder en de Wisla gepasseerd. Begin juni trok hij door richting Biebrza Nationaal Park en halverwege juni zat hij op slechts 90 kilometer van de grens met Wit-Rusland. Na lange zwerftochten hield hij zich drie weken rustig in

Figuur 1 Migratieroute van Allan, de gezenderde wolf. In enkele maanden heeft hij meer dan 1500 kilometer afgelegd. Bron: Buri Lupus.

de bossen van Noordoost-Polen. Het leefgebied van de Baltische wolvenpopulatie was bereikt.

Op 30 juni passeerde Allan de grens met Wit-Rusland voor de eerste keer, hierbij de EU verlatend. Deze grens zou een van de meeste gesloten grenzen van Europa moeten zijn, met hoge hermetisch afgesloten hekwerken en constante bewaking. Een grens die hij desondanks zes keer zou passeren. Al snel keerde Allan terug naar Polen om zich nog eens drie weken op te houden in het bosgebied van Augustow. Dan besloot hij om terug te keren naar Wit-Rusland, om vervolgens een week later de grens met Litouwen over te steken. De volgende maanden bracht hij door in het grensgebied tussen Wit-Rusland en Litouwen, waarbij hij de grens nog eens enkele malen passeerde.

Begin december hield de zender ermee op. Alan bevond zich op dat moment in Wit-Rusland en had inmiddels een afstand van meer dan 1.500 kilometer afgelegd. In vogelvlucht bevond hij zich 800 kilometer van de ouderlijke roedel.

Niet uniek Het verhaal van Allan staat niet op zichzelf. Dat dergelijke zwerftochten niet nieuw zijn, wordt aangetoond door de Zweedse populatie. Ooit was ook hier de wolf geheel uitgestorven, maar sinds begin jaren zeventig van de vorige eeuw is hij weer terug. De huidige populatie stamt geheel af van vier wolven die individueel vanuit Rusland aan zijn komen wandelen, dwars door het leefgebied van de intolerante Sami.

Door moderne onderzoeksmethoden weten we steeds meer over de verplaatsingen van wolven binnen Europa. DNA-onderzoek toonde onlangs de vestiging van

een Italiaanse wolf in Catalonië (Spanje) aan, een flink eind richting de groeiende Iberische populatie. Opmerkelijk is dat ook deze wolf een zwerftocht van minimaal 700 kilometer heeft afgelegd. Hierbij is hij meerdere snelwegen gepasseerd, waaronder de Route du Soleil. Ook de Rhône – toch niet de kleinste rivier van Europa – vormde geen belemmering.

DNA-onderzoek bevestigde ook dat nakomelingen vanuit de Italiaanse populaties Duitsland hebben bereikt. In 2008 wist een wolf voor het eerst deze route af te leggen. Helaas werd hij aangereden en vond een tragische dood. Recent, in 2010, wist een nieuw exemplaar Duitsland te bereiken en zit nu aan de voet van de Alpen in Beieren. Hiermee worden verschillende Europese populaties langzaam aan elkaar gekoppeld. Genetische uitwisseling draagt bij aan een duurzame populatieontwikkeling en een duurzaam voortbestaan van de wolf in Europa.

Leeg Europa Ooit kwamen wolven wijd verspreid over heel Europa voor. Het landschap van Europa zag er toen nog heel anders uit. Vele kleine keuterboertjes bewerkten het land of hielden enkele koeien, schapen of geiten. Wild als ree of hert verdween meestal snel in de kookpot, waardoor wolven genoodzaakt waren om op landbouwhuisdieren te jagen. De wolf werd zwaar vervolgd en verdween uit grote delen van ons continent.

De laatste eeuw veranderde ons landschap. Ondanks dat er vele miljoenen mensen zijn bijgekomen, loopt het platteland van Europa leeg. Inmiddels woont meer dan de helft van de Europeanen in de stad. Goede landbouwgronden zijn geïntensiveerd, de marginale gronden verlaten.

Wolven in Nederland

Wolven in Nederland is een initiatief van FREE Nature, ARK Natuurontwikkeling en de Zoogdierverseniging. ARK Natuurontwikkeling en FREE Nature (de Foundation for Restoring European Ecosystems) zetten zich in voor landschappen waar natuur ongeremd haar gang kan gaan, waar wilde en wildlevende dieren samen met natuurlijke processen een hoofdrol spelen en mensen vrij kunnen struinen en genieten van al dat moois. Ze geven dieren weer hun oorspronkelijke plek in de Nederlandse natuur, niet alleen bekende grazers als runderen, paarden en herten, maar ook minder vertrouwde dieren als bevers, wisenten en wolven. Deze dieren dragen bij aan een rijke, robuuste natuur.

Samen met de Zoogdierverseniging zijn zij druk bezig Nederland voor te bereiden op de terugkeer van de wolf. Zo is er de website www.wolveninnederland.nl. Deze maakt actuele en wetenschappelijk gefundeerde informatie over wolven beschikbaar voor iedereen. Daarnaast gaan de organisaties het debat aan, doen ze onderzoek naar de verspreiding van de wolf en geven ze voorlichting voor zowel professionals als heel Nederland.

Komend najaar start een serie lezingen verspreid over het land. Hierbij vertellen medewerkers van de drie organisaties het verhaal van de wolf in Nederland: hoe weten we dat de wolf richting Nederland komt? welke gevolgen heeft dit voor de natuur? En ze laten zien hoe we samen kunnen leven met de wolf. Aansluitend gaan ze het gesprek aan met de mensen uit de zaal.

Belangstelling? Zodra er meer bekend is over de exacte data en locaties, is dit te vinden op: www.wolveninnederland.nl

Wolf met jongen. Foto Dick Klees/Studio Wolverine

Foto Richard Witte van den Bosch

De natuur kreeg hier weer de overhand en het aantal wilde dieren nam snel toe, een ontwikkeling die zich nu nog steeds voortzet. De verwachting is dat in Europa de komende decennia nog eens zestig miljoen hectare landbouwgrond zal worden verlaten, een oppervlakte ter grootte van Frankrijk.

Vanuit de steeds groter wordende steden komt steeds meer vraag naar ruige natuur. Een romantisch beeld van ongerept en woest. Een landschap om uit de dagelijkse beslommeringen te ontsnappen. Nieuwe natuurgebieden worden met elkaar verbonden, binnen Nederland via de Ecologische Hoofdstructuur, op Europese schaal via Natura 2000. Populaties herten, zwijnen en bevers nemen overal in Europa toe. In hun kielzog volgen roofdieren als wolf en lynx.

Beschermd De hernieuwde opleving van de wolf is niet alleen te danken aan nieuwe leefgebieden en de verbindingen

hiertussen. Ook de beschermde status van de wolf heeft voor een belangrijk deel hieraan bijgedragen. Na drie jaar voorbereiding werd in 1982 de Conventie van Bern van kracht, die door alle lidstaten van de EU werd ondertekend. Hierin wordt de wolf beschreven als een strikt te beschermen soort. Later kreeg dit verdere uitwerking via de Habitatrichtlijn. Beide verdragen zorgen ervoor dat handelen in wolven niet is toegestaan. Het leefgebied van de wolf dient beschermd te worden en er moeten soortgerichte beheerplannen worden opgesteld. Slechts in uitzonderlijke gevallen is jacht op de wolf toegestaan. Dit kan alleen bij individuele 'probleemdieren', of wanneer er sprake is van een bedreiging voor de openbare veiligheid of volksgezondheid.

Grote commotie ontstond afgelopen winter, toen Zweden besloot 27 van haar wolven te bejagen tegen alle internationale verdragen in. Zweden was echter niet het enige land in Europa waar dit plaats vond.

Minder ophef werd gemaakt over Estland, waar een jachtquotum van 140 wolven werd ingesteld. De totale populatie bedraagt hier 270 dieren. Hiernaast vindt er in vele landen ook nog illegale jacht en stroperij op wolven plaats.

Desondanks gaat het steeds beter met de wolf. De bescherming neemt toe, aantallen groeien en populaties raken langzaam weer aan elkaar gekoppeld. De wolf kan een rooskleurige toekomst tegemoet zien. Ook in Nederland!

Roeland Vermeulen (FREE Nature),
Leo Linnartz (ARK Natuurontwikkeling)
& Anja Oude Tijdhof (Zoogdiervereniging),
info@wolgeninnederland.nl

Verder lezen?

- www.wolgeninnederland.nl
- www.wolfsregion-lausitz.de
- www.nabu.de/aktionenundprojekte/wolf/

Wolven in Stockholm

Het afgelopen jaar haalden de wolven in Zweden al een aantal keren het nieuws. Voornamelijk de wolvenjacht kreeg veel aandacht van de pers. Maar wat niet zo vaak gezegd werd, is dat het juist steeds beter gaat met de wolf in Scandinavië. Verschillende organisaties in Zweden en Noorwegen zetten zich in voor de bescherming van de wolf. Onderzoeker Bram Houben vertelt erover.

Bram Houben

In 2008-2009 werden er in Zweden 25 familiegroepen geteld: 15 wolvenparen en ongeveer 10 tot 15 rondzwervende dieren, met een totale schatting van 185 dieren. Anno 2010 schat men de Zweedse populatie op ongeveer 220 wolven, waarvan het merendeel in centraal Zweden leeft. De wolven breiden hun leefgebied langzaam uit. Het noorden van Zweden is traditiegetrouw het gebied van de Sami, de rendierhoeders, waar van oudsher geen wolven geduld worden. Het zuiden van Zweden biedt echter wel mogelijkheden. Er zijn zowel grote bosgebieden als uitgestrekte landbouwgebieden met een hoge dichtheid aan mensen. Ondanks dit laatste hebben de wolven zich hier toch gevestigd. Er zit nu zelfs een wolvenroedel boven Gotenburg en ook eentje ten noorden van Stockholm.

Juist deze laatste roedel, slechts een uurtje rijden van Stockholm, is erg interessant. Hij is actief in een 'redelijk' dichtbevolkte regio, grotendeels bestaande uit kleine dorpjes, boerderijen, landbouwgronden en bossen. Hier zijn geen uitgestrekte bossen – waarmee Scandinavië vaak geassocieerd wordt. Hoewel deze wolven zich gevestigd hebben in een gebied dat omsloten wordt door Stockholm, de Oostzee en snelwegen, blijken ze zich hier goed thuis te voelen.

Reeën Onderzoekers van het 'Scandulv Scandinavian Wolf project' hebben het afapaar van de Stockholmse roedel gezen. Samen met Zweedse onderzoekers heb ik deze twee wolven afgelopen winter een tijd gevolgd om meer inzicht te krijgen in gedrag, territoriumgebruik en prooidierkeuze in deze omgeving. Dit blijkt heel

anders dan wat tot nu toe in Zweden is waargenomen. Terwijl normaliter elanden de voornaamste prooi zijn in Scandinavië, bleek dit bijzondere paar praktisch de hele winter te hebben overleefd op reeën, ondanks dat er voldoende wilde zwijnen en elanden aanwezig zijn. Het is moeilijk nu al harde uitspraken te doen over waarom dit zo is. Meerdere factoren spelen hierbij een rol, zoals het antipredator gedrag van de verschillende prooidieren, prooivoorkeur, omgevingsvariabelen en wintercondities.

Een eerste blik op dit onderzoek laat zien dat wolven ook in een relatief dichtbevolkt gebied prima kunnen overleven. Een prooidier als het ree blijkt al voldoende te zijn.

Samenwerking Mensen uit Stockholm staan positief tegenover de komst van de wolf en zijn zelfs nieuwsgierig naar deze dieren. Veel mensen uit deze stad houden van hun natuur en zijn er trots op dat er weer wolven in de omliggende bossen voorkomen. De bewoners van het platteland staan er wat gereserveerder tegenover. Zij vragen zich af hoe het zal gaan met hun vee en de wildstand in de bossen. De Zweedse overheid organiseert samen met verschillende organisaties voorlichtingsavonden voor omwonenden, boeren en jagers. Naast informatie over hoe met wolven in de omgeving om te gaan, krijgen boeren indien nodig ook compensatie voor nieuwe wolfwerende hekwerken. Juist door goede voorlichting, samenwerking en communicatie met deze mensen en de jagers krijgt de wolf een kans in dit gebied.

Bram Houben,
bram_houben@hotmail.com

Van boven naar beneden:

Zenderen van een wolf bij Canadees onderzoek

Onderzoeker bij prooiesten

Wolvenuitwerpselen

Wolvenpoot

Foto Richard Witte van den Bosch

Zoogdiervereniging in begeleidingscommissie
Dutch Wildlife Health Centre

Zoogdieren op spreekuur

Hoe gezond zijn de Nederlandse wilde dieren? Dat onderzoekt het onderzoekscentrum Dutch Wildlife Health Centre (DWHC). Deze informatie wordt gebruikt bij het beleid voor de volksgezondheid en de gezondheid van gedomesticeerde en in het wild levende dieren. Begin 2010 is de Zoogdiervereniging toegetreden tot de begeleidingscommissie, om zo mee te helpen de gezondheid van inheemse wilde zoogdieren, maar ook om die van de onderzoekers in het veld in de gaten houden.

Richard Witte, Andrea Gröne en Jasja Dekker

Iedereen die gek is op zijn huisdier komt in de situatie dat hij een bezoek brengt aan de dierenarts. Onze inheemse zoogdieren kunnen dit veelal niet en de vraag is hoe problematisch dit is. Over het alge-

meen blijven dierziekten uit ons zichtveld, doordat doodzieke dieren een stille plek opzoeken om dood te gaan. Alleen zodra grotere dieren in grotere aantallen doodgaan - denk aan de gewone zeehonden tij-

dens de epidemie in 2002 en de edelherten in de Oostvaardersplassen gedurende strenge winters - dan komt dit volop in de krant te staan. In Nederland werkten en werken verschil-

lende instituten aan aspecten van de gezondheid van wilde dieren, maar niet alle aspecten kwamen aan bod. Daarom was er behoefte aan een centraal punt waar men met vragen over de gezondheid van wilde dieren terecht kan. Dit centrale punt is het Dutch Wildlife Health Center (DWHC), een gezamenlijk initiatief van de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht, het Instituut voor Virologie van het Erasmus Medisch Centrum Rotterdam en het Nederlands Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (LNV).

Een begeleidingscommissie met daarin vertegenwoordigers van instellingen die zich bezighouden met de gezondheid van mens of dier en de natuur adviseert het DWHC. In januari zijn de Zoogdierverseniging en SOVON Vogelonderzoek Nederland toegetreten tot de begeleidingscommissie van het DWHC. Door kennis en informatie uit te wisselen kunnen onze inheemse wilde zoogdieren en de zoogdieronderzoekers beter worden beschermd. Het DWHC adviseert ook over de opzet en coördinatie van programma's om de omvang en het verloop van ziekten en infecties bij in het wild levende dieren te onderzoeken en in de gaten te houden. Ook wordt het Ministerie van LNV op de hoogte gehouden over de status van ziekten bij wilde dieren.

Vleermuizen Zoogdieren kunnen de nodige bacteriën en virussen bij zich dragen. Zo zijn bij vleermuizen wereldwijd 66 virussoorten aangetroffen. De vleermuizen worden er zelf vaak niet ernstig ziek van maar onder deze virussen bevinden zich enkele voor mensen belangrijke ziekteverwekkers (zie ook Zoogdier 19-4: 20-23).

Vaak worden vleermuizen in één adem genoemd met hondsdoelheid (rabiës). Het is echter een algemene misvatting dat de meeste vleermuizen deze ziekte hebben: een misvatting die de Zoogdierverseniging graag uit de wereld helpt. In werkelijkheid is bij slechts enkele soorten vleermuizen een hondsdoelheidsvirus gevonden, het European Bat Lyssa Virus (EBLV) genoemd. Hoewel slechts een uiterst gering percentage vleermuizen besmet is met het virus, is het voor mensen zonder behandeling wel dodelijk. Kortom: als u een vleermuis vindt die zich laat oppakken, laat hem dan met rust! Bel een van de vleermuisklachtenafhandelaren, die weten precies hoe ze met een zieke vleermuis om moeten gaan, en zijn preventief gevaccineerd.

White Nose In Amerika komt sinds enige jaren het White Nose Syndroom (WNS) voor, een schimmel die er voor zorgt dat de neus van de vleermuis wit wordt.

Afgelopen winter zijn in diverse landen van Europa dieren met deze schimmel gevonden. Sterfte en de overige symptomen bleven gelukkig uit en het aantal dieren met schimmelverschijnselen was zeer beperkt. WNS kan echter wel een groot probleem worden voor het voortbestaan van onze vleermuizen, als WNS zich in Europa net zo ontwikkelt als in de Verenigde Staten. Daarom zijn in heel Europa vleermuisonderzoekers waakzaam: tellers van winterverblijven van vleermuizen zijn extra attent gemaakt op dit verschijnsel. Tijdens een bijeenkomst van vleermuiswerkers is een protocol van verzamelen en analyseren van monsters onderling afgestemd en er werd

een richtlijn opgesteld waarin wordt aangegeven hoe bij de vondst van WNS de verspreiding van de schimmel door mensen zo klein mogelijk gehouden kan worden. Daarnaast worden waarnemingen uitgewisseld.

Konijnencampagne In 2005 voerde de Zoogdierverseniging campagne voor het behoud van het konijn. Het leek in natuurterreinen slechter te gaan dan in intensief door mensen beheerde gebieden zoals stadsparken en industrieterreinen. Het Rabbit Haemorrhagic Disease (RHD) Virus was waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak voor de achteruitgang van populaties overal in Nederland. Deze virusziekte veroorzaakt interne bloedingen. De meeste konijnen gaan ondergronds dood. Daardoor valt het voorkomen van deze ziekte weinig op: de beheerder merkt alleen dat er opeens veel minder konijnen zijn. Het is een belangrijke vraag waarom konijnenpopulaties in natuurterreinen daarvan meer te lijden hebben dan konijnenpopulaties in bijvoorbeeld stadsparken of industriegebieden.

In de periode 2006-2008 onderzocht de Zoogdierverseniging de verschillen in besmettingsgraad tussen populaties waarvan de aantalonwikkeling over de laatste jaren bekend is. Dit werd gedaan door bloedmonsters te verzamelen van door jagers geschoten konijnen op een aantal locaties in Nederland. Uit het onderzoek bleek RHD in Nederland heel algemeen voor te komen, terwijl zieke of dode dieren nog maar zelden worden gevonden. Intussen nemen de aantallen konijnen weer langzaam toe, wat erop duidt dat er resis-

Voor onderzoek aangeboden dode bunzing. Foto Jasja Dekker

Belgian Wildlife

Disease Society

In België is er een soortgelijke organisatie, de Belgian Wildlife Disease Society (BWDS). De variant op het Nederlandse DWHC onderzoekt eveneens ziekten bij wilde dieren en stimuleert en motiveert kennisuitwisseling en informatieoverdracht hierover. Naast het verzamelen en verspreiden van basisinformatie, houdt de BWDS buitengewone sterfte van Belgische wilde dieren in de gaten. Ook is de organisatie een vraagbaak voor iedereen over ziekten bij wilde dieren. Kijk voor meer informatie op: <http://wildlife.var.fgov.be>

tentie aan het ontstaan is. De sterke achteruitgang van het konijn en het, naast myxomatose, algemeen voorkomen van RHD in Nederland was voldoende aanwijzing om het konijn op te nemen in het voorstel van de Rode Lijst Zoogdieren.

Gastheer muis In Nederland wordt bij mensen de diagnose hantavirusinfectie in toenemende mate gesteld. De ziekte lijkt in het algemeen op een vrij onschuldige griep: hoofdpijn, buikpijn, misselijkheid, koorts en spierpijn zijn de belangrijkste verschijnselen. De ziekte gaat meestal vanzelf weer over. Echter wanneer zich complicaties voordoen, kunnen bloedingen en nierfalen ontstaan. Elk hantavirus heeft een eigen knaagdiersoort als gastheer. Daardoor verschilt ook het verspreidingsgebied van de verschillende hantavirussen. Het virus, dat geen ziekteverschijnselen bij de knaagdieren zelf veroorzaakt, wordt uitgescheiden via het speeksel, de urine en de ontlasting. Daar waar knaagdieren wonen, zal het virus in de omgeving terecht komen. In ingedroogde urine, speeksel en

keutels kan het virus nog ongeveer twee weken in leven blijven. Mensen besmetten zich met name door het inademen van besmette stofdeeltjes of door opwarrelend stof. Ook via bijtendonken kan het virus de mens besmetten. Medewerkers en vrijwilligers van de Zoogdierverseniging die muizen inventariseren (met inloopvallen) lopen dus een verhoogd risico om met het hantavirus geïnfecteerd te raken. Reden voor de Zoogdierverseniging om samen met het RIVM te onderzoeken waar en in welke mate het virus in Nederland voorkomt.

Vos De vossenlintworm is een kleine lintworm die vooral bij vossen voorkomt. De vossenlintworm kan bij mensen een ernstige ziekte van de lever veroorzaken. In Nederland komt ziekte door de vossenlintworm bij mensen echter zeer zelden voor. Toch wordt hier uitgebreid onderzoek naar gedaan door het RIVM. De begeleidingscommissie van het DWHC kan het RIVM wijzen op het belang van het afwegen van nut en noodzaak van dit onderzoek. Een andere ziekte die vossen bij zich kunnen

dragen is rabiës (hondsdolheid). Dit is echter bij de vos in het westen en midden van Europa nagenoeg uitgebannen.

Q-koorts Q-koorts is een infectieziekte die van dieren kan overgaan op mensen, een zoönose. In Nederland worden besmette melkgeiten en melkschapen als de bron van de ziekte bij mensen gezien. Deze ziekte krijgt momenteel veel mediaaandacht en de stap van geit naar ree is snel gemaakt. In Nederland is nog geen onderzoek afgerond naar de aanwezigheid van deze bacterie bij inheemse zoogdieren, maar elders in Europa is de bacterie niet alleen aangetroffen bij de ree en het edelhert maar ook bij de bruine rat en de haas. Onderzoek naar de aanwezigheid van Q-koorts bij reeën kan meer informatie over de besmetting opleveren. In 2009 was het aantal aanrijdingen met reeën binnen de provincie Utrecht opvallend groter dan in voorgaande jaren. Het DWHC werkt mee aan een onderzoeksproject om te achterhalen of de gezondheid van aangereden reeën van invloed is geweest op de kans op

Konijn in zak, gevangen voor onderzoek naar virussen. Foto Jasja Dekker

Grijze zeehonden. Foto Richard Witte van den Bosch

aanrijding. Hiervoor worden zo'n zeventig aangereden reeën onderzocht.

Lyme Diverse medewerkers en leden van de Zoogdierverseniging hebben of hadden een besmetting met de ziekte van Lyme: een bacteriële infectieziekte. Veel kleine zoogdieren zoals muizen, ratten, egels, vleermuizen maar ook reeën, dragen de Lyme-bacterie bij zich zonder er zelf altijd ziek van te worden. Ze kunnen de bacterie niet zelf op mensen overdragen (ook niet via bijten), maar teken, muggen, vlooien of mijten die bloed zuigen op geïnfecteerde dieren krijgen de bacterie met het dierenbloed mee naar binnen. Wanneer een teek later bloed zuigt op mensen, heeft de bacterie de gelegenheid om uit de teek naar de mens toe te gaan als de teek langer dan 24 uur vastzit.

Zeehondenvirus In 1988 en 2002 verspreidde een zeehondenvirus vanuit Denemarken zich snel en binnen een maand werden ook in de Nederlandse Waddenzee zieke en dode zeehonden gevonden. Zestig Procent van de populatie stierf. De in 1988 gedecimeerde zeehondenpopulatie heeft sindsdien een ongekeerde groei vertoond,

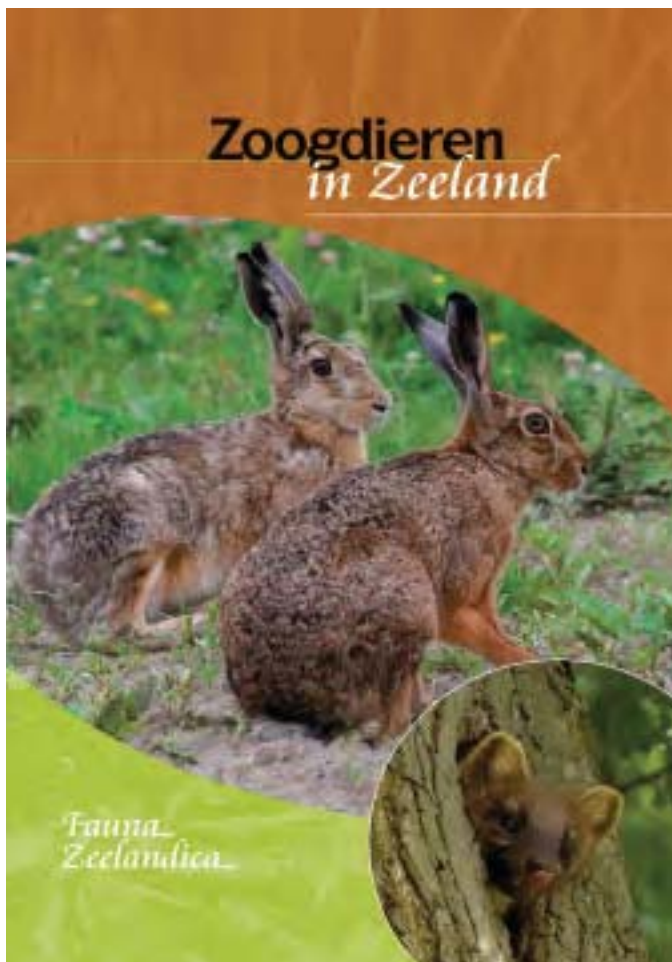
iets wat ten tijde van de eerste uitbraak natuurlijk niet werd verwacht. Volgens populatiemodellen mag een dergelijke uitbraak echter niet vaker dan eens in de veertien jaar plaatsvinden, anders komt de populatie in gevaar. Tijdig signaleren van een mogelijke uitbraak is zeer belangrijk. Bij een nieuwe uitbraak zal het DWHC benaderd worden over hoe te handelen.

Vinger aan de pols Door systematisch gegevens te verzamelen over dood gevonden zoogdieren kan het DWHC een beeld krijgen van belangrijke doodsoorzaken onder wilde dieren. Ook levert het belangrijke informatie op over patronen van sterfte in een bepaalde periode of in een specifiek gebied. Het is belangrijk de achtergrondsterfte goed in kaart te brengen, zodat we weten wanneer er iets ongevoons gebeurt. Op die manier kan dit monitoringstelsel gaan fungeren als een waarschuwingstelsel voor plotseling verhoogde sterfte bij bepaalde soorten of in een bepaalde regio. Als er zich buitengewone sterfte voordoet onder in het wild levende dieren, zoals bij de zeehonden, zal het DWHC pathologisch onderzoek verrichten om mogelijke doodsoorzaken vast

te stellen (zogenaamd incidentenonderzoek). Zo nodig volgt een specialistisch vervolgonderzoek.

Doe ook mee Het DWHC is sterk afhankelijk van de medewerking van tal van professionals en vrijwilligers die hun kwaliteiten willen inzetten voor een gezond samenleven van mens en dier. Vrijwilligers kunnen informatie, karkassen of monsters indienen in het kader van onderzoek naar buitengewone en onverklaarbare ziekte en sterfte bij onze inheemse zoogdieren. De meeste informatie wordt verkregen als dieren zo snel mogelijk kunnen worden onderzocht. Dus als je een dood zoogdier aantreft, neem dan contact op met het DWHC via het telefoonnummer 030-2537925, of dwhc@uu.nl. Of, in geval van vondsten van boomkruiper of Amerikaanse nerts, met de Zoogdierverseniging. Ga voor meer informatie naar www.dwhc.nl

Richard Witte en Jasja Dekker werken bij de Zoogdierverseniging, Andrea Gröne is directeur van het DWHC, jasja.dekker@zoogdierverseniging.nl

Interview met betrokkenen bij Zeeuwse en Limburgse atlasprojecten

Eerste provinciale zoogdieratlassen gereed

In zowel Zeeland als Limburg blijkt een flinke groep mensen uren, weken, maanden en in sommige gevallen zelfs jaren geheel belangeloos aan de slag te zijn geweest, is de mol kampioen hokkenvuller, gaan beide boeken uit van kilometerhokken, en dacht iedereen dat de Limburgse atlas voor de Zeeuwse zou verschijnen. Maar er zijn ook verschillen. Zo ging het atlasproces in Zeeland bijna van een leien dakje, maar had dat in Limburg meer voeten in de aarde. Jan Piet Bekker, Luciën Calle en Chiel Jacobusse, de motoren achter de op 23 april verschenen Zeeuwse atlas, vertellen er meer over. Neeltje Huizenga en Jan Buys doen dat mede namens de Limburgse Atlascommissie. Hun atlas werd op 5 juni gepresenteerd.

Door: Joke Winkelman

Zeeland Het idee voor een Zeeuwse atlas dateert uit 1996, nadat Jan Piet een atlas over de zoogdieren van Aruba had afgerond. Maar Zeeland is veel groter dan Aruba. Met Kees Mostert begon hij daarom

voorzichtig aan met een inventarisatie van vleermuizen, ratten en muizen. Jan Piet: "Eigenlijk deden wij dat 'clandestien'. Daarom richtten wij in 1999 de Zoogdierwerkgroep Zeeland op als onderdeel van

de Zoogdierverseniging, om makkelijker aan de benodigde vergunningen te kunnen komen." Toch werd pas in 2002 het atlas-idee voor het eerst in de Zoogdierwerkgroep besproken, terwijl in 2004 het idee

opkwam om de Zeeuwse zoogdieratlas in de serie Fauna Zeelandica uit te geven. Chiel: "Voor ieder boek in die serie zoeken wij een partner, dat werd in dit geval de Zoogdiervereeniging. En toen moesten wij wel aan het werk."

Het boek beslaat de periode 1989-2008 en sluit daarmee naadloos aan op de Atlas van Nederlandse Zoogdieren. De in 2002 beschikbare 40.000 waarnemingen groeiden tijdens het project aan tot 86.000 bruikbare records. Centraal daarin staan de braakbalpluisresultaten en de gegevens die werden verzameld tijdens de kampen van

de Zoogdierwerkgroep. Daarnaast leverden 651 mensen direct of via het ar-

chief van de Zoogdiervereeniging nieuwe waarnemingen aan. Luciën: "Ook leverde het uitvragen van kantonniërs, rattenbestrijders en muskusrattenvangers een schat aan nieuwe gegevens op. Maar het via kranten aan het publiek gedane verzoek om egelwaarnemingen op te sturen gaf maar honderd reacties, en de publieksactie 'Wat brengt de kat thuis?' vrijwel niets."

Het Zeeuwse boek kwam vooral tot stand door zeven jaar nauwe samenwerking tussen twaalf bevoegde Zeeuwse zoogdierexperts. Een kerngroep daaruit vulde de witte vlekken in de 2258 landhokken (inclusief schorren en hokken op de watergrens) door extra veldwerk en aanvullend archiefonderzoek. Luciën: "Wij vormden een heel hechte vriendengroep." Chiel: "Het was een fijn, geolied lopend proces." Jan Piet: "Eigenlijk heb ik als coördinator alleen het laatste jaar een beetje moeten doordrammen." En zo was deze atlas slechts drie maanden later dan gepland klaar.

Limburg In Limburg ontstond het idee voor een atlas 25 jaar geleden. Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg had toen al een uitgebreide set waarnemingen en zette al vroeg een database met invoerprogramma's op. Dat was te danken aan een actieve Zoogdierwerkgroep en resulteerde in 1986 in een voorlopige Limburgse zoogdieratlas en een flinke input in de Landelijke Atlas van Nederlandse Vleermuizen (1997). Maar daarna zakte de werkgroep en daarmee het atlaswerk in. Het duurde tot 2003 voordat het atlasidee weer ter hand werd genomen. Er kwam

een projectbestuur (atlascommissie) en Neeltje Huizenga werd voor twee dagen in de week als coördinator ingehuurd. Jan: "Een vrouwelijke coördinator leek ons een geëigend middel om al die mannelijke eigenheimers in goede banen te leiden. Bovendien had Neeltje ervaring met databanken." Neeltje: "Maar het was goed dat ik van zoogdieren nog niet zoveel af wist, want zo kon ik in die mannenwereld neutraal blijven."

De gegevens voor de Limburgse atlas komen uit de archieven van het Genootschap en de Limburgse Zoogdierwerkgroep en van zo'n 450 waarnemers en vijftig Limburgse organisaties, waaronder de dierenambulance en de ongediertebestrijding, en werden aan-

gevuld met data van de Zoogdiervereeniging. Ook de twee publieksacties aan het begin van het project (kattenprooien, huismuis een zeldzaamheid?) waren succesvol. Neeltje: "Het aanvullende veldwerk had moeten lopen van 2004-2006, maar er is nog een jaar bijgenomen, zodat atlascommissie en Zoogdierwerkgroep de witte vlekken konden aanvullen. Ook hadden de 39 auteurs en de zes redactieleden nog een jaar extra nodig, zodat het boek twee jaar later dan gepland klaar was."

De Limburgse atlas is vooral speciaal omdat het de kaartgegevens van 1980-1994 met die van 1994-2007 vergelijkt en omdat een grove biotoopanalyse op de gegevens is losgelaten. Jan: "Deze analyses, waarin Henk Sierdsema en Peter Frigge een grote rol hebben gespeeld, zijn een mooi begin van een nieuwe manier van omgaan met atlasgegevens. Misschien wel jammer dat er geen tijd meer was om nog wat langer met onze zoogdieranalyses door te gaan." Neeltje: "Maar wij gaan het verder uitwerken voor de landelijke atlas."

Volksaard Beide boeken vertegenwoordigen wel een beetje de provinciale volksaard. Het Zeeuwse boek kenmerkt zich door een grote mate van doeltreffendheid. Dankzij de persoonlijke soortintroductions is toch - zoals Chiel het treffend uitdrukt - een warm boek ontstaan. Jan Piet: "Wij wilden vooral een handzaam boek, dat ook geschikt is voor 'Tante Mien'." Luciën: "Bovendien hadden wij geen zin om allerlei kennis uit de literatuur te gaan overschrijven." Voor de introducerende hoofdstukken en de tachtig in

Zeeland waargenomen soorten waren welgeteld 248 pagina's nodig. Zeeuwse nuchterheid in bijna pocketformaat.

Het Limburgse boek daarentegen is een kloek, bourgondisch handboek geworden, waarin juist zoveel mogelijk kennis is opgenomen. Voor de inleidende hoofdstukken en de zeventig soorten hadden de Limburgers ruim vijfhonderd pagina's nodig. Maar het Zeeuwse Luctor et emergo is dit keer beslist van toepassing op Limburg, waar Neeltje en Jan tot de laatste dag een forse kluif hadden in het bij de les houden van auteurs en redacteurs. Neeltje: "Zonder e-mail waren wij nergens geweest." Jan: "En dan moesten wij wel eens wat miltjes een nachtje laten rusten voordat wij antwoord gaven... Over-

Wat is een Zoogdieratlas?

Een overzicht met kaartjes waarin het wel of niet voorkomen van een zoogdiersoort in (in dit geval) hokken van 1 bij 1 kilometer is weergegeven. Op die manier wordt een beeld van de verspreiding van de betreffende soort in een bepaalde periode gegeven. Het op deze manier weergegeven van de verspreiding zegt trouwens maar weinig over de talrijkheid van een soort. Zo kan een soort slechts in enkele hokken voorkomen, maar in zulke grote aantallen dat de soort toch talrijk genoemd kan worden. Omgekeerd kan een soort ook in heel veel hokken in maar kleine aantallen voorkomen en daarmee relatief zeldzaam zijn. Ook over trends zeggen verspreidingskaartjes maar weinig, tenzij bijvoorbeeld kaartjes uit verschillende perioden met elkaar vergeleken kunnen worden. Voor dit laatste zijn in zoogdierland de gegevens vaak nog ontoereikend.

rigens met groot respect voor alle betrokkenen, iedereen heeft er zoveel vrije tijd ingestoken!".

Andere provincies

Beide boeken gaan veel verder dan je van een standaardatlas zou verwachten en laten zien dat er bij het atlaswerk rond zoogdieren heel veel ontwikkelruimte is. Alle vijf geïnterviewden benadrukten dat juist het op provinciaal niveau experimenteren met nieuwigheden in de boekopzet en de verwerking van gegevens het landelijke atlasproject verder kan brengen. Nog een laatste aanbeveling daarbij vanuit het Limburgse: "Hou het beperkt en baken goed af". Die conclusie moet de Zeeuwen als muziek in de oren klinken!

Zeeland: van bunzing tot blauwe vinvis

2930 kilometerhokken, waarvan 2258 landhokken (inclusief schorren en hokken op de grens met water).

Zeeland blijkt een van de soortenrijkste provincies in Nederland te zijn. Er zijn niet minder dan 82 soorten aangetroffen. Zuidelijke soorten als veldspitsmuis en ondergrondse woelmuis, ontmoeten in deze provincie binnenlandse als de grijze grootoor (vleermuis), maar ook zeegebonden soorten als zeehonden en de bruinvins. Soorten die ontsnapt zijn uit gevangenschap als de fret en de Amerikaanse nerts krijgen eveneens de nodige aandacht. Van de gangbare soorten zijn alle waarnemingen uit de periode 1989-2008 opgenomen. Alleen van de zeldzamere zeezoogdieren, roofdieren en de eekhoorn is een ruimere periode gekozen. Van deze groep zijn alle strandingen en waarnemingen van de periode 1500-2008 verwerkt.

Wat het Zeeuwse inventarisatieproject van andere gelijksoortige provinciale projecten onderscheidt, is dat ook de zeezoogdieren zijn meegenomen. Opvallend daarbij is dat bijna alle Atlantische soorten walvissen en dolfijnen ook wel eens in de Zeeuwse wateren verzeild zijn geraakt, zelfs de arctische soorten als narwal, walrus, beloega, of baardrob.

Dat Zeeland soortenrijk is wil niet zeggen dat het meteen ook goed gaat met alle zoogdieren. Naast een aantal algemene soorten als ree en vos die vooruit zijn gegaan, zijn er ook die een sterke achteruitgang kenden, zoals het konijn en lokaal de bunzing. De das en de otter zijn zelfs geheel verdwenen. Voor de noordse woelmuis dreigt hetzelfde te gebeuren.

De soort die in de meeste hokken voorkomt, is de mol. Daarnaast scoren ook bruine rat en haas hoog. De talrijkste soorten zouden, ondanks het geringe aantal hokken waarin zij voorkomen vastgesteld zijn, toch wel eens bosmuis en veldmuis kunnen zijn, maar dat vaststellen zou een enorme klus zijn.

Zeldzaamste zoogdier: blauwe vinvis, boommarter, eikelmuis, mopsvleermuis (mogelijk uitgestorven in Zeeland), en misschien wel de waterspitsmuis (die wel redelijk verspreid is, maar altijd in heel lage aantallen voorkomt).

Jan Piet Bekker (63), inmiddels gepensioneerd, heeft het leeuwendeel van de meer dan tienduizend braakballen geplozen. Hij was ook de bulldozer achter databestand, gegevensbeheer en gegevensanalyse. Het afgelopen jaar fungeerde hij mede in het kader van het landelijke atlasproject als coördinator. In het boek gaat hij door de knieën voor een mopsvleermuis en spot hij gezeten in de werkkamer van de burgemeester van Domburg een orka. Het meest opmerkelijke aan het boek vindt hij de fraaie vormgeving. Wel was hij uitgegaan van verspreidingskaartjes van minstens een halve pagina groot, maar met de uiteindelijke opmaak met veel kleinere kaartjes is hij achteraf heel blij.

Jan Piet: "Het schrijfwerk werd verdeeld over elf auteurs, het redactiewerk is gedaan met zes mensen. Een auteur moest iets hebben met de soort. Iedere tekst begint dan ook met een persoonlijke introductie, die de lezer meeneemt in de tekst, en dat maakt het boek heel bijzonder."

Dat Jan Piet tegelijkertijd ook nog aan een ander boek werkte, was geen probleem. Als hij in de atlas even geen zin meer had, pepte het werk aan de zoogdiergids hem wel weer op.

Favoriet Zeeuws zoogdier: "De veldspitsmuis, algemeen in Zeeuws-Vlaanderen, maar hem zien is vers twee."

Luciën Calle (52) is medewerker afdeling kennis en kwaliteit bij Stichting Landschapsbeheer Zeeland en medewerker ecologie bij Stichting Het Zeeuwse Landschap. Luciën klimt in het boek in een boom voor een wild zwijn en jaagt samen met Jan Piet een bruine rat in de spreekwoordelijke val. Voor Luciën is het opmerkelijk dat bijna alle soorten in alle

landhokken zijn geïnventariseerd. Een wit hok is dus echt leeg! Het boek is voor hem ook zo bijzonder omdat alle sinds 1500 bekende Zeeuwse strandingen en waarnemingen van alle Atlantische soorten walvissen en dolfijnen voor het eerst in dit boek bijeen zijn gebracht. Luciën: "Ook is dankzij het boek de afstand tussen zoogdierwerkgroep, natuurbeschermers, jagers en bestrijders kleiner geworden."

Favoriet Zeeuws zoogdier: "Muskusrat, of nee, doe toch maar bunzing, hét dier uit mijn Zeeuwse jeugd."

Chiel Jacobusse (54) is hoofd ecologie van Stichting Het Zeeuwse Landschap. Hij bewaakte de financiën en onderhield de contacten met de drukker. Chiel beschrijft in het boek hoe zijn HAVO-diploma tot muizennest verwerd en gaat 's nachts op moeflonjacht. Voor hem is het boek vooral geslaagd omdat van elke soort minstens één foto is opgenomen en omdat het boek financieel goed uit kan. Voor nog geen twee tientjes heb je het. Chiel: "Ook zet het boek mensen aan tot zelf kijken, omdat voor iedere soort wordt beschreven waar onze kennis nog tekortschiet." Zeeland is met tachtig soorten heel soortenrijk. Er zijn kilometerhokken met wel dertig verschillende zoogdieren. Toch gaan ook in Zeeland gewone dieren als egel en konijn achteruit. Chiel: "Helaas ligt de oorzaak in megaprocessen die hooguit wat zijn bij te buigen." Chiel benadrukt dat voor een natte provincie als Zeeland het belangrijk

is dat ook het waterschap aan het boek heeft meegedaan.

Favoriet Zeeuws zoogdier: "De hermelijn, die hoort echt bij het Zeeuwse landschap."

Neeltje Huizenga (33) is projectleider bij de Zoogdierverseniging. Zij was coördinator van de Limburgse atlas. Het leukste daarvan vond zij de jarenlange samenwerking met heel veel mensen en het feit dat in Limburg door het atlasproject een veel bredere wereld bij zoogdieren betrokken is geraakt. Neeltje: "We begonnen met 60.000 records, na een jaar hebben we een werkatlas gemaakt om de witte plekken zichtbaar te maken, en op het eind hadden we maar liefst 175.000 bruikbare records." Met een glimlach: "Misschien was het

meest frustrerende wel om de auteurs te bewegen zich aan de gestelde omvang en deadlines voor de teksten te houden." In ieder geval was het een geweldige ervaring die zij goed kan gebruiken bij de nationale zoogdieratlas, waarvan zij nu coördinator is.

Favoriete Limburgse zoogdier: "Hazelmuís, zag ik pas nadat ik er drie jaar speciaal voor op pad was geweest. Prachtig dier!"

Jan Buys (49) is projectmanager buitengebied bij de Provincie Noord-Brabant. Hij was voorzitter van de atlascommissie die het Limburgse atlasgebeuren begeleidde. Jan had daarin een stevige rol als 'bemiddelaar'. Jan: "Het is opmerkelijk dat er in zo'n korte tijd een prachtig boek ligt en dat daarbij geen 'dooien' zijn gevallen. Het boek is ook een prima middel gebleken om vooral Natuurhistorisch Genootschap, Zoogdierwerkgroep en Zoogdierverseniging nader tot elkaar te brengen." Voor hem zijn

de gebruikte analysetechnieken een wel heel bijzonder aspect. Jan: "Link atlasgegevens direct met onderzoek! Veel vragen krijg je met vrijwilligers niet helemaal beantwoord. Nu de Zoogdierverseniging in Nijmegen bij de universiteit inwoont, is dat een schot voor open doel."

Favoriete Limburgse zoogdier: "De grijze grootoorvleermuis, want aaibaar, geheimzinnig en een perfect fotomodel."

-De Zeeuwse kerngroep bestond uit Jan Piet Bekker, Luciën Calle, Sandra Dobbe-laar en Nanning-Jan Honingh.

-Het Limburgse projectbestuur ('atlascommissie') bestond uit Reinier Akkermans, Jan Buys en Ludy Verheggen, later uitgebreid met Bert Morelissen, terwijl Jo van der Coelen de rol van Ludy overnam.

Limburg: nergens anders te vinden soorten

2485 kilometerhokken, inclusief hokken op de grens met Duitsland en België.

In Limburg geen zeezoogdieren. Maar de zuidelijke ligging en de bijzondere bodemgesteldheid maken met name het zuiden van deze provincie bijzonder.

Vandaar de hoge score van maar liefst 70 soorten (waarvan 68 nog na 1980). Dat is 94 procent van de 75 landzoogdieren die Nederland na 1980 kent. Hieronder soorten die nergens anders te vinden zijn als de eikelmuis, de hazelmuis en de hamster. Wild zwijn, edelhert en grote bosmuis zijn ook in maar weinig andere provincies te vinden. Er zijn ook bijzondere terugkeerders. De wilde kat is er waargenomen, de bevers doen het goed en er zijn zelfs al waarnemingen van de lynx. De laatste wolf werd er trouwens gezien in 1869 in de omgeving van Schinveld. En dan zijn er nog exoten als de Pallas' eekhoorn en de Siberische grondeekhoorn. Maar Limburg is ook een van de provincies waar de das bijvoorbeeld goed vertegenwoordigd is. Een bijzondere provincie voor zoogdieren dus!

De soort die in de meeste hokken voorkomt, is ook hier de mol. Daarnaast scoren ook konijn en haas hoog. Zeldzaamste zoogdier: eikelmuis, tweekleurige vleermuis en wilde kat.

Bijzonder van de Limburgse atlas is dat trends zijn bekeken door middel van vergelijking van de perioden 1980-1994 en 1994-2007.

Verder lezen of bestellen?

Zeeland • Bekker, J.P. e.a. (red.), 2010. Zoogdieren in Zeeland. Fauna Zeelandica deel 6. Zoogdierwerkgroep Zeeland & Het Zeeuwse Landschap. ISBN 978-94-90592-03-5.

Prijs voor leden Zoogdierverseniging €17,50 (incl. verzendkosten). Te bestellen door overmaking van dit bedrag naar bankrekeningnummer 51.03.36.167 t.n.v. Het Zeeuwse Landschap, Heinkenszand, onder vermelding van naam, adres, met omschrijving: 'lid Zoogdierverseniging/Zoogdieren'. De serie Fauna Zeelandica wordt uitgegeven op initiatief van stichting Het Zeeuwse Landschap met het doel om de kennis van de Zeeuwse fauna te vergroten en daarmee een betere bescherming mogelijk te maken.

Limburg • Huizenga, C.E., R.W. Akkermans, J.C. Buys, J. van der Coelen, H. Morelissen & L.S.G.M. Verheggen, 2010. Zoogdieren van Limburg, verspreiding en ecologie in de periode 1980-2007. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht. ISBN 978-90-74508-16-2.

De Zoogdieratlas kost voor leden van het Natuurhistorisch Genootschap en de Zoogdierverseniging €29,- (niet-leden betalen €36,-). Als de atlas moet worden toegezonden, worden er €7,50 verzendkosten in rekening gebracht. De atlas kan worden besteld door het verschuldigde bedrag over te maken op ING-bankrekening 429851 van het Publicatiebureau van het Natuurhistorisch Genootschap. Vermeld daarbij 'Zoogdieratlas 1980-2007' en uw adres. Op het kantoor van het NHGL (Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, tel. 0475-386470, kantoor@nhgl.nl) en het Natuurhistorisch Museum in Maastricht, ligt een inkijkexemplaar en kunnen atlassen worden gekocht.

Eenoog in haar dagrust plaats in een kelder. Foto André ten Hoedt.

Eenoog, een boommarter om respect voor te hebben

Al jaren wordt er onderzoek verricht naar de boommarters op de Veluwezoom en het is voor de onderzoekers een genot om deze sierlijke dieren in het veld tegen te komen. Het wordt extra bijzonder als een individu herkenbaar is en op die wijze min of meer gevolgd kan worden. Op de Veluwezoom zijn twee boommarters die aan gedrag of lichaamskenmerken relatief eenvoudig herkenbaar zijn. Een van deze speciale boommarters is Eenoog.

Vilmar Dijkstra

Het rechteroog van deze boommarter is zo'n beetje dichtgegroeid en werkt niet meer of is niet meer aanwezig. De eerste keer dat Eenoog herkenbaar opdook, was

op 6 mei 2007. Toen werd zij in territorium de Weversberg twaalf meter hoog in een holte in een beuk betrap (zie foto 2) door Erwin van Maanen. Zij was daar niet zon-

der reden. Op 27 april was met behulp van een boomcamera geconstateerd dat er een jonge boommarter van circa twee weken oud in de holte lag.

De foto's uit 2007 geven het idee dat de wond nog niet heel oud is, maar ook niet vers. Een jaar eerder (1 april 2006) werd in dezelfde boom een boommarter waargenomen met twee gezonde ogen. Op een aantal foto's is te zien dat ook de kin een wond heeft. Waarschijnlijk is ze bij het binnengaan van een holte verrast door een bosuil, die met een poot haar oog en kin heeft verwond.

Handicap Na constatering van de handicap vraag je jezelf af of het vrouwtje een kans maakt om het jong van voldoende voedsel te voorzien of zelf te overleven. Een boommarter jaagt voornamelijk op de grond, maar een belangrijk deel van het voedsel in het voorjaar haalt een boommarter uit de boom- en struiklaag in de vorm van eieren, (jonge) vogels en af en toe een (jonge) eekhoorn. De soort is geëvolueerd tot een zeer behendige klimmer. Ter illustratie: in hetzelfde territorium observeerde ik in het voorjaar van 2000 hoe een vrouwtje in het donker een al jaren dode holle beuk verliet (waarin drie jongen lagen). Dit deed ze door op circa 25 meter hoogte vanaf de breekbare takken in de kroon een flinke sprong van circa vier meter naar een verder staande beuk te maken. Met maar één werkend oog, zie je geen diepte en wordt je als springer en jager beperkt in je mogelijkheden. Ook aartsvijanden als vos merk je minder snel op.

Het jong van Eenoog leed er blijkbaar niet teveel onder. Toen het op 1 juni 2007 werd

waargenomen, zag het er ogenschijnlijk gezond uit. Daarna verhuisde het kleine gezin en werd het niet meer teruggezien.

Gewond De jaren erna werd met extra belangstelling op en rond de Weversberg gekeken om Eenoog terug te vinden. Zonder succes en ik had haar inmiddels al 'afgeschreven'. Maar 22 januari 2010 dook er onverwacht bewijs op dat Eenoog nog in leven was. Tijdens de jaarlijkse wintertellingen van vleermuizen op de Veluwezoom, die worden uitgevoerd door Gerhard Glas en enkele medewerkers van Natuurmonumenten, werd een bezoek gebracht aan de kelder bij pannenkoekenrestaurant de Carolinahoeve. Deze hoeve ligt in of aan de rand van territorium de Weversberg. In het in de grond verzonken voorportaal van deze kelder werd een marter aangetroffen die aan een oog gewond leek en apathisch en rillend bleef liggen. Het voorportaal kan pas bereikt worden na het verwijderen van een zwaar metalen rooster. Men was bang dat het dier de kelder niet meer uitkon en ernstig verzwakt was. Na telefonisch overleg raadde ik de vleermuistellers aan het dier verder met rust te laten en te voorzien van een pannenkoek (ze waren tenslotte bij een pannenkoekenrestaurant) en water en het rooster terug te plaatsen. Naast een pannenkoek werden nog hondenbrokken en twee kippeneieren door het restaurant gedoneerd.

Ik had zelf pas de volgende dag de mogelijkheid om poolshoogte te nemen. Maar de mededeling dat het ging om een mar-

ter met een gewond oog deed wel mijn hartslag versnellen... Zou het Eenoog zijn? Men wist niet om welke martersoort het ging en sinds een paar jaar komen aan de rand van de Veluwezoom ook steenmarters voor. Hoe groot is de kans dat er in hetzelfde territorium een steen- of boommarter opduikt met een oogprobleem? Die kans is zeer klein, maar toch aanwezig. De volgende dag bleek de kelder marterloos, maar ook de pannenkoek en de hondenbrokken waren verdwenen. De eieren lagen er nog. In de kelder lagen wel marteruitwerpselen. De door de vleermuistellers gemaakte foto's laten echter onomstotelijk zien dat het om Eenoog gaat. Eenoog presteert het dus om al 2,5 tot 3,5 jaar gehandicapt door het leven te gaan. Voorwaar een knappe prestatie!

Sneeuw Ik vermoed en hoop dat er naast de handicap niet zoveel mis is met Eenoog. Als je de kelder inkomt, begrijp je meteen waarom zij deze kelder als dagrustplaats gebruikt. Hoewel het buiten vroom, was het in het voorportaal en de kelder relatief warm. Vermoedelijk gebruikt zij de kelder om haar energie-uitgave te minimaliseren. Met haar handicap is dat nog belangrijker dan voor een boommarter met twee goede ogen. Het apathische en het rillen is misschien te verklaren door het feit dat ze overrompeld is door de mensen om haar heen en voorzichtig afwacht wat er gaat gebeuren. Het kan natuurlijk ook zijn dat de jaren inmiddels gaan tellen en dat haar leeftijd (minimaal vijf jaar oud) gecombineerd met haar handicap en de langdurige kou en sneeuw ervoor zorgt dat zij toch verzwakt is.

Nu bekend is dat Eenoog in ieder geval in januari 2010 nog leefde, zal met meer aandacht gezocht worden naar de dagrust- en nestplaatsen in haar territorium om proberen vast te stellen hoe het haar vergaat.

Vilmar Dijkstra, boommarteronderzoeker,
vilmar.dijkstra@zoogdierverseniging.nl

Eenoog in een holle beuk in territorium de Weversburg. Op deze foto uit 2007 is duidelijk te zien dat het rechteroog is dichtgegroeid. Foto Erwin van Maanen

Bever. Foto Goedele Verbeylen

Bevers in Vlaanderen

Er blijven bevers opduiken her en der in Vlaanderen. Dit is niet verwonderlijk, omdat de bevers in de Dijlevallei ten zuiden van Leuven en langs de Grensmaas zich al jaren voortplanten. Rond de leeftijd van twee jaar trekken de jongen eropuit op zoek naar een eigen territorium. Hierbij kunnen ze tot tientallen kilometers van hun geboorteplek zwerfen, waardoor ze potentieel in bijna gans Vlaanderen kunnen opduiken.

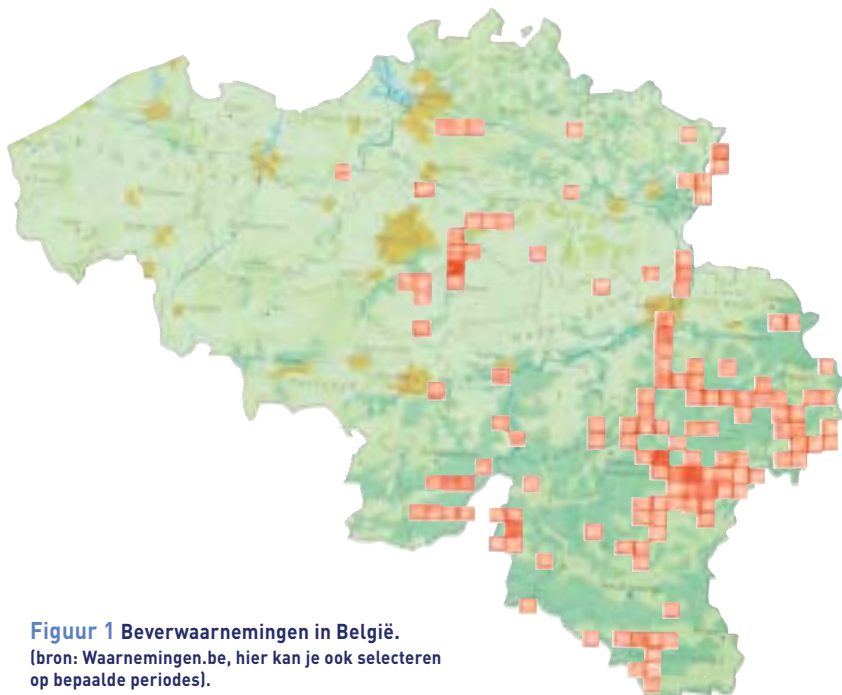
Het aantal natuurgebieden in Vlaanderen waar al eens een bever werd waargenomen of waar er eentje zich permanent gevestigd heeft, neemt langzaam toe. Enerzijds wordt de komst van deze 'natuurbouwer' toegejuicht. Anderzijds nemen echter ook de problemen en vragen toe, want we zijn niet meer gewend aan de aanwezigheid van dit schitterende dier en zijn ingrijpende invloed op de omgeving.

Een voorbeeld: in de Hagelandse vallei in Holsbeek werd in het verleden een beek omgeleid om te vermijden dat verrijkt (en soms ook vervuild) water in een grasland terecht zou komen. In combinatie met maaibeheer ontstond hierdoor in de loop

der jaren een heel mooi schraal grasland boordevol orchideeën. Maar dat was buiten de komst van de bever gerekend. Die bouwde niet lang geleden een dam op de beek, waardoor het grasland volledig overstromde met verrijkt water: een bedreiging voor de verschraling... Aangezien het verwijderen van de dam niet veel zin heeft (want de bever herbouwt die toch direct weer) en ook niet mag volgens de wetgeving, gaat men hier het probleem proberen op te lossen via een drainagebuis door de dam.

Ook in andere natuurgebieden, zoals het Mechels Broek en de benedenloop van de Kleine Netevallei, zit al enige tijd een bever. De dieren zijn hier welkom, maar er

is onduidelijkheid over hun statuut. Al meer dan drie jaar geleden werden er in opdracht van de Vlaamse overheid studies uitgevoerd rond de haalbaarheid van de terugkeer van de bever in Vlaanderen en het opzetten van een overwegingskader voor de aanwezigheid van deze soort in de Vlaamse valleigebieden. Desondanks is er nog geen enkele officiële richtlijn over hoe probleemsituaties aan te pakken. Er zijn in Vlaanderen ook nog geen Speciale Beschermingszones voor deze soort afgebakend, ondanks dat de bever op de bijlage II van de Europese Habitatrichtlijn staat. Wel werden inmiddels Vlaamse Instandhoudingsdoelstellingen (G-IHD's) voor de bever opgemaakt (Paelinckx et al.

Figuur 1 Beverwaarnemingen in België.
(bron: Waarnemingen.be, hier kan je ook selecteren op bepaalde periodes).

grensoverschrijdend beleid dringt zich hier op.

Ondertussen blijven de beheerders van de natuurgebieden nog steeds met vragen zitten over hoe bepaalde situaties aan te pakken, vragen die in de toekomst met de verdere uitbreiding van de beverpopulatie alleen nog maar talrijker zullen worden. Mogen we dammen verwijderen of zijn hier andere oplossingen voor? Mogen de bevers in ons natuurgebied blijven zitten? Kunnen we beter niet bekend maken dat ze daar zitten, want misschien gaat men ze dan wegvangen? Duidelijke richtlijnen vanuit de overheid zijn dringend nodig! Wie hier over wil meedenken, kan zich melden bij de Vlaamse Zoogdierenwerkgroep.

Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep
Vlaanderen
info@zoogdierenwerkgroep.be

2009). Daarin wordt ondermeer naast het behoud van het areaal in Dijle- en Maasvallei ook een uitbreiding van het areaal in de Schelde- en Durmevallei voorzien. Onder andere het Habitatrichtlijngebied 'Uiterwaarden langs de Limburgse Maas en Vijverbroek' – dat wel werd aangemeld voor otter maar niet voor bever – is essentieel voor het behoud en herstel van de goede staat van instandhouding van de

bever in Vlaanderen. Desalniettemin worden de beverratten hier nog steeds bestreden met grote conibearklemmen in plaats van levendvangkooien, waaruit bijvangsten zoals de bever weer vrijgelaten zouden kunnen worden. Aan de Nederlandse zijde van de Grensmaas (en ook elders in Nederland) is het gebruik van deze klemmen al jaren verboden op locaties waar bevers aanwezig zijn. Een eenduidig

Verder lezen?

- Paelinckx, D., K. Sannen, V. Goethals, G. Louette, J. Rutten & M. Hoffmann, 2009. Gewestelijke doelstellingen voor de habitats en soorten van de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn voor Vlaanderen. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2009(6), Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel, België, 669 pp. www.inbo.be

Schraal grasland in de Hagelandse vallei, bedreigd door verrijkt water. Foto Goedele Verbeylen

“Muskusrattenbestrijding kan anders”

Het muskusrattensymposium van de Zoogdiervereniging van 16 april is een succes geworden. De deelnemers bespraken alternatieven voor de huidige wijze van muskusrattenbestrijding. Die blijken er wel te zijn, maar er is tot nu toe nog geen veldonderzoek naar gedaan. De dagvoorzitter, Jos Teeuwisse, concludeerde dat er dringend behoefte is aan experimenten in het veld.

Marijke Drees en Jolanda Snellenberg

De Zoogdiervereniging organiseerde op 16 april een symposium over de bestrijding van muskusratten. De huidige strategie voor muskusrattenbestrijding is landsdekkend en jaarrond vangen. In sloten en andere watergangen staan talloze klemmen, verdrinkvallen en verdrinkfuiken. Er zijn een aantal goede redenen om te bekijken

Boven: De gezette fuiken kunnen, net zoals klemmen ongewenste bijvangsten bevatten.
Onder: Een bunzing is ongelukkig aan zijn einde gekomen in een muskusrattenklem.
Foto's Hugh Jansman

of het niet anders kan.

Jelle Reumer heeft de kwestie al aangekaart in Zoogdier 19-2: “Er wordt jaarlijks meer dan dertig miljoen euro belastinggeld gebruikt voor het bestrijden van deze sympathieke dieren en dat bespaart een schade van maximaal vijf miljoen euro.” Bovendien wees Reumer erop dat er nog nooit een dijk is bezweken door muskusratten.

Op het symposium kreeg hij steun van Hugh Jansman (Alterra). Volgens hem is het niet alleen een kwestie van zuinigheid en het welzijn van de muskusrat. De vele vangmiddelen die uitstaan zijn nadelig voor de waternatuur. Onder de bijvangsten zijn o.a. snoeken en bunzingen. Vooral de ‘passieve vangmiddelen’, de fuiken die bijvoorbeeld onder bruggen worden gezet, leiden tot versnippering, omdat sommige dieren ze niet durven te passeren. Ze zijn bijvoorbeeld gevaarlijk voor otter en bever. Weliswaar is de ingang van de fuik zo klein gemaakt dat er geen volwassen otter in kan, maar als otters zo’n fuik onder een brug zien staan, verlaten ze het water en steken de weg over, met de kans op aanrijding die dit met zich mee brengt. Waarschijnlijk worden otters al wantrouwig van een drijvend kooitje in het water.

Alle reden om te zoeken naar een strategie met minder vangsten en minder vangmiddelen in het veld. Twee onderzoekers kwamen op het symposium met alternatieven waardoor minder muskusratten hoeven te worden gevangen. Dennis Wansink (Bureau Waardenburg) noemde twee alternatieven: objectgericht en/of seizoenaal. Objectgericht betekent dat men alleen muskusratten wegvangt bij kwetsbare objecten. Dat zullen meestal de secundaire

dijken zijn. Dit in tegenstelling tot de huidige strategie in Nederland, waarbij, zoals hierboven gezegd, landsdekkend wordt gevangen.

Een ander alternatief is om alleen in winter en voorjaar te vangen, in plaats van het jaar rond. Verrassenderwijs heeft dat bijna hetzelfde effect op het verlagen van de populatiedichtheid als jaarrond vangen. Met minder moeite, minder vangsten en minder bijvangsten.

Op het symposium pleitte Daan Bos (Altenburg en Wymenga en WUR) voor een meerjarig veldonderzoek waarbij in de intensiteit van het vangen wordt gevarieerd, om te komen tot een landelijke gedifferentieerde en effectievere aanpak.

In de discussie bleek dat er nog veel onduidelijk is over het effect van de alternatieven. Tot verrassing van de toehoorders bleek er sinds 1990 geen veldonderzoek te zijn gedaan. Vergelijking met Amerika, het land van herkomst, is moeilijk, omdat ook daar steeds gevangen (bejaagd) wordt. Dagvoorzitter Jos Teeuwisse concludeerde dat er veel rapporten en literatuuronderzoek zijn, maar weinig praktijkonderzoek. “Dit symposium kende een grote opkomst, uit waterschappen over het hele land, er zijn kennelijk veel mensen geïnteresseerd. Vragen stellen is het begin. De doorbraak zal van de waterschappers moeten komen... en er is dringend behoefte aan onderzoek in het veld naar de alternatieve strategieën.”

Marijke Drees en Jolanda Snellenberg
j.m.drees@rug.nl

Bospitsmuis. Foto Rob Koelman

Onderzoek naar sterfte onder bosspitsmuizen
bij gebruik van inloopvallen

De beste vangstmethode

Al heel wat jaren worden kleine zoogdieren gevangen voor onderzoek. Bij het vangen van met name bosspitsmuizen met behulp van inloopvallen blijkt dat de mortaliteit hoog kan zijn. Er heerst een discussie onder onderzoekers over de controlefrequentie, waarbij de nadruk ligt op het eventueel verhogen van deze frequentie. Een onderzoek in de Nieuwkoopse Plassen moest meer duidelijkheid bieden.

Auke Snijder en Margreet Voogd

Bospitsmuizen worden veel gevangen tijdens onderzoek naar populatiegrootte of verspreiding. Voor het vangen wordt gebruik gemaakt van inloopvallen en worden de vallen om de twaalf uur gecontroleerd. Spitsmuizen hebben een hoog metabolisme en zijn zeer gevoelig voor stress. Dit zorgt er voor dat er regelmatig dode die-

ren tijdens de controles worden aangetroffen (Ochocinska, 2005). Wij onderzochten of het terugbrengen van de tijd tussen de controles van twaalf naar acht uur het aantal sterfgevallen vermindert. Daarnaast is de invloed van het altijd aanwezig zijn van meelwormen in de val en van het voeren van meelwormen na een eerste spitsmuis-

vangst onderzocht. Het onderzoek is uitgevoerd in het natuurgebied de Nieuwkoopse Plassen. Het gebied is 1400 hectare groot en is gelegen in Zuid-Holland tussen Nieuwkoop, Het Noorden en Woerdense Verlaat. De werkschuur van Natuurmonumenten diende als uitvalsbasis en de onderzoekslocaties werden per

12 uur	dag	Vrijdag	Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
	dagdeel	o m a	o m a	o m a	o m a	o m a	o m a
	tijd	7 19	7 19	7 19	7 19	7 19	7 19
	sessie 1	u	s v	v v	v		u
	sessie 2		u		s	v v	v v

8 uur	dag	Vrijdag	Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
	dagdeel	o m a	o m a	o m a	o m a	o m a	o m a
	tijd	6 14 22	6 14 22	6 14 22	6 14 22	6 14 22	6 14 22
	sessie 1	u	s v	v			
	sessie 2		u				

Spitsmuis wordt gevangen. De val waarin de spitsmuis is gevangen wordt samen met het daarnaast gelegen vallenpaar voorzien van meelwormen

Tabel 1 IBN vangstmethode muizen

(Bergers, 1997), eigen tabel

o = ochtend
m = middag
a = avond
u = uitzetten en prebaiten
s = scherp stellen en bijazen
v = Vangen

Bij het voeren wordt er verschil gemaakt tussen het standaard voeren en het voeren na vangst. Bij het standaard voeren, zoals dat in alle inventarisaties door de Zoogdiervereniging wordt uitgevoerd, wordt iedere val voorzien van meelwormen. Bij het voeren na een vangst worden de vallen bij het uitzetten niet voorzien van meelwormen, maar wel voorzien van hooi, wortel en graan. Dit is schematisch te zien in tabel 2.

Standaard voeren

Voeren na vangst

Tabel 2 Schematische weergave van het verschil tussen standaard voeren en voeren na een vangst, eigen tabel

X Spitsmuis gevangen
Val zonder meelwormen
Val met meelwormen

boot bereikt. Het veldwerk is uitgevoerd in de periode van 27 april tot en met 10 juni 2009.

Werkwijze Tijdens het onderzoek zijn veertig locaties bevangen met op elke lo-

catie twintig vallen uitgezet in paren, met een onderlinge afstand van tien meter. Het leefgedeelte van de vallen werd gevuld met hooi, wortel, graan en eventueel meelwormen. Bij het plaatsen van de vallen werd er op gelet dat er geen water in de val kon lopen. De vallen werden zoveel mogelijk onder de vegetatie geplaatst, om ze te beschermen tegen het weer en nieuwsgierige mensen. In dit onderzoek is er om de twaalf uur en om de acht uur gecontroleerd. De exacte vangschema's zijn te zien in tabel 1. Voordat begonnen werd met vangen, hadden de vallen eerst twee tot drie nachten in het veld gestaan met geblokkeerd vangmechanisme (prebaiten), zodat de muizen aan de aanwezigheid van de vallen konden wennen. Na het scherp stellen van de vallen kon er daadwerkelijk gevangen worden.

Vangstresultaten In totaal zijn er 203 bosspitsmuizen gevangen, waarvan 144 individuen en 59 hervangsten. Van alle gevangen bosspitsmuizen zijn er 39 in de val gestorven, wat een

totaal mortaliteitspercentage van deze soort betekent van 19,2 procent. Om te kijken of er verschillen tussen de behandelingen zijn, is een statistische analyse uitgevoerd met behulp van een generalized linearized model. Er is geen significant verschil in mortaliteit tussen de verschillende typen controletijd geconstateerd. Voor de voervormen lagen de percentages ver uit elkaar: 9,6 procent mortaliteit over de hele vangperiode voor standaard voeren en vijftig procent mortaliteit over de hele vangperiode voor het voeren na de vangst van de eerste bosspitsmuis. Dit verschil is significant. Het altijd aanwezig zijn van meelwormen in de val is dus van groot belang.

Andere soorten Naast de bosspitsmuizen zijn er ook nog waterspitsmuizen, een dwergspitsmuis, noordse woelmuizen, veldmuizen, bosmuizen en een dwergmuis gevangen. Vooral de aantallen van de noordse woelmuizen waren opvallend te noemen. Waar tijdens de eerste vangstronde de oren van onze begeleider begonnen te klapperen bij de vangst van 10 noordse woelmuizen, bleek het eindtotaal van 763 vangsten verpletterend. Met een hoogste score van 65 vangsten uit 100 vallen bleken de pitrusvelden op dat moment optimaal voor noordse woelmuizen. Dit

Inloopvallen werken niet altijd goed. Deze noordse woelmuis loopt zo weer naar buiten. Foto Rob Koelman.

Onderzoekers in het veld bij Nieuwkoop. Foto Rob Koelman

was in de gewichten van sommige dieren ook goed te zien. Het maximale gewicht van een vrouwelijk dier lag op 59,5 gram en van een mannelijk dier op 64,5 gram. In dit onderzoek werden met name in de pitrusvelden veel noordse woelmuizen gevangen, terwijl bosspitsmuizen vooral werden aangetroffen op locaties met een dichtbegroeide grasrijke, vegetatie langs de slootkanten. In de laatste week van het veldwerk werden er twaalf waterspitsmuizen gevangen. De meest bijzondere gebeurtenis was toch wel het zien van een zwemmende dwergspitsmuis. In de boot op de terugweg van de laatste nachtcontrole kwamen we dit dappere diertje tegen op weg naar de overkant.

Conclusie Om sterfte onder bosspitsmuizen structureel te verminderen, hoeft het twaalf-uur interval, zoals dat bij het muizenonderzoek met inlooppallen nu standaard wordt toegepast, niet aangepast te worden. Het terugbrengen van de intervaltijd van twaalf naar acht uur heeft geen significante daling in de sterfte tot gevolg.

De manier van voeren heeft echter een sterk significant effect op de overlevingskansen van de bosspitsmuizen in de vallen. Wanneer er voor gezorgd wordt dat er altijd meelwormen in de vallen aanwezig zijn, vergroot dat de kans op overleving enorm. De methode die in het verleden af en toe werd toegepast - meelwormen toevoegen na de eerste vangst van een bosspitsmuis - blijkt absoluut niet te voldoen. Er wordt dan ook aanbevolen dat bij het vangen met inlooppallen als standaard altijd meelwormen in de vallen aanwezig zijn.

Dankwoord We zijn blij met het behaalde resultaat en de ervaringen die we tijdens dit onderzoek hebben opgedaan. In de vier weken dat we in Nieuwkoop ons veldwerk hebben verricht, hebben we veel meegemaakt. Na het ontdekken van en het hekel krijgen aan kolonies steekvliegjes (meurzen) tot prachtige zonsondergangen, die we beide dag in dag uit mee konden maken. Vooral het om de acht uur controleren was intensief, maar zeker de moeite

waard. Dag en nacht in een natuurgebied zijn en voor het slapen zien hoe de kerken bosuilen hun weg vinden in de nacht is een wonderlijke ervaring. Hiervoor willen wij de medewerkers van de Zoogdierverseniging en Natuurmonumenten, die ons tijdens dit onderzoek hebben geholpen, bedanken. Daarnaast willen we Dick Bekker bedanken voor zijn begeleiding tijdens onze stage, en Jasja Dekker voor de hulp bij de statistische analyse.

Auke Snijder en Margreet Voogd, Opleiding Dier- en Gezondheidszorg CAH Dronten

Verder lezen?

- Ochocinska D. & J.R.Taylor, 2005. *Living at the physiological limits: field and maximum metabolic rates of the common shrew (Sorex araneus)*, *Physiol Biochem Zoology*, 2005; 78, 808-818.
- Bergers, P.J.M., 1997, *Kleine zoogdieren inventariseren: het kan efficiënter*, *Zoogdier*, 3, 3-7.

Stuur uw mooiste zoogdierfoto's in!

FOTOWEDSTRIJD ZOOGDIER EN ZOOGDIERATLAS.NL

Dit is de 21ste jaargang van **Zoogdier**. Ons tijdschrift is dus twintig jaar oud. En dat willen we vieren met een fotowedstrijd in samenwerking met Zoogdieratlas.nl.

In de maanden maart tot en met november loopt de fotowedstrijd van Zoogdieratlas.nl. Wie uiterlijk 1 november 2010 foto's instuurt, maakt kans op een leuke prijs (later meer hierover). Alleen foto's van in het wild levende zoogdieren in Nederland (en Vlaanderen) dingen mee naar de prijzen. Het gaat bij de beoordeling niet alleen om de kwaliteit van de foto - al zijn mooie foto's natuurlijk welkom.

Insturen gaat als volgt: na registratie op de website Zoogdieratlas.nl kunt u uw foto uploaden in de desbetreffende provincie in de map fotowedstrijd. Vermeld in de titel van de foto ook uw voor- en achternaam en geef bij het registreren uw e-mail adres door. Lees daar ook de voorwaarden, want natuurlijk gebruiken we die foto's graag voor bijvoorbeeld Zoogdier of de Zoogdieratlas.

Doe mee en win
één van de prijzen waaronder
een boek over het wild zwijn
of de steenmarter

De uitslag wordt bekend gemaakt in het laatste nummer van Zoogdier van dit jaar.

Jaarabonnement
voor slechts
€ 16,95

Passie voor de bergen? Lees **Bergen Magazine**

Beleef de overweldigende schoonheid van de bergnatuur en -cultuur. Ontdek de gebieden waar het massatoerisme nog niet is doorgedrongen, de routes die alleen de fijnproevers kennen.

Geniet van het natuurschoon, de cultuur, het prachtige uitzicht en profiteer van de tips, de praktische informatie.

Bergen Magazine verschijnt 4 keer per jaar

www.bergenmagazine.nl

Op Lemen Voeten - Voor nieuwsgierige wandelaars

Zin om er op uit te gaan? Trek de wandelschoenen aan en ga op pad met Op Lemen Voeten. Hét magazine voor actieve en nieuwsgierige wandelaars. Altijd een verrassende invalshoek. Boordevol praktische informatie over bekende, maar vooral onbekende plekken in Nederland, Vlaanderen en Europa. Wandelen is genieten van natuur, cultuur en landschap. Al meer dan 20 jaar wijst Op Lemen Voeten u de weg.

Op Lemen Voeten verschijnt 4 keer per jaar

www.oplemenvoeten.nl

Jaarabonnement
voor slechts
€ 19,95

Ja, ik neem

- ☐ Een jaarabonnement (4 nrs) op Bergen Magazine voor slechts € 16,95 (i.p.v. € 21,95)
- ☐ Een proefabonnement (2 nrs) op Bergen Magazine voor slechts € 8,50
- ☐ Een jaarabonnement (4 nrs) op Op lemen voeten voor slechts € 19,95 (i.p.v. € 27,50)
- ☐ Een proefabonnement (2 nrs) op Op lemen voeten voor slechts € 7,50

Proefabonnementen lopen automatisch af. Een proefabonnement kan alleen worden aangevraagd als u de afgelopen 12 maanden geen proefabonnement hebt gehad op het betreffende tijdschrift. Jaarabonnementen gelden tot wederopzegging, uiterlijk 2 maanden voor afloop van de abonnementsperiode. De prijzen voor de jaarabonnementen zijn introductieprijzen en gelden alleen het eerste jaar.

NAAM	M/V
ADRES	
POSTCODE	WOONPLAATS
LAND	TELEFOON
E-MAIL	

Knip deze bon uit en verstuur hem in een envelop **ZONDER POSTZEGEL** naar Virtùmedia, Antwoordnummer 7086, 3700 TB Zeist, Nederland

Hyperlink

De Vlaamse zoogdierdeskundige Dirk Criel bespreekt op geheel eigen wijze websites over zoogdieren.

Thema

Marterachtigen in België en Nederland

Ik heb het te vaak over de grote roofdieren die onze Europese wildernissen onveilig maken. Daardoor vergeet ik bijna onze eigenste kleine rovers. Een kleine inspanning, om na te gaan wat ons beiden kleine landjes op dat vlak te bieden hebben, is dus als zoenoffer op zijn plaats. Meteen valt op dat hoe zeldzamer de beestjes zijn, hoe groter de kans is dat ze een eigen webstek hebben verworven. Dit is zeker het geval met de otter. In Wallonië houdt deze waterstoeier moeizaam stand ① en smeekt om aandacht. Educatie en sensibilisatie zijn beproefde methodes om een actieve bescherming af te dwingen en geen enkel digitaal middel mag onbenut blijven. Enig gevoel voor esthetiek is altijd mooi meegenomen. Hiervan getuigen de fraai uitgevoerde educatieve fiches over het wel en wee van de otter. Jammer genoeg zijn ze enkel in het Frans en het Duits beschikbaar, terwijl ze recht hebben op een Nederlandse vertaling. Minstens even interessant is het netwerk van sporenzoe-

kers die ertoe aanzet te participeren in een inventarisatieproject. De herrijzenis en opmars van de otter in Nederland wordt gehonoreerd met meerdere websites ② ③ ④ die qua inhoud veel gemeen hebben. Voor het grensoverschrijdend gebeuren verwijs ik evenwel naar Hyperlink 3-2009.

Het succesverhaal van de otter evenaart nog niet dat van de das. In België is vooral de Groupe de Travail Blaireaux om de das bekommerd ⑤ terwijl in Nederland nog

steeds de vereniging Das en Boom ⑥ als autoriteit wordt aanzien. Maar in de Nederlandse provincie Brabant heeft inmiddels ook een lokale groep naam en faam verworven ⑦. Omdat Vlaanderen niet mag achterblijven verwijs ik ook even naar een particuliere stek met nieuwtjes en wetens-

waardigheden die betrekking hebben op dassen ⑧, maar de rond dassen actieve werkgroepen laten het vooralsnog afweten op het internet.

Uiteraard mogen we de kleintjes niet vergeten. In het Nederlandse taalgebied blijf je op dit punt op je honger zitten. Daarom schaam ik me niet om opnieuw de site van Aves over de kleine roofdieren onder de aandacht te brengen ⑨, ook al is ze zonder update niet meer van deze tijd. De achterkousige boommarter is met één enkele soortsite van onze Werkgroep Boommarter Nederland ⑩ al even slecht bedeed. Een compromitterend gedrag levert nochtans een aardige kans om aandacht te krijgen. De steenmarter scoort hierin het best ⑪ maar ik betwijfel of dit in zijn voordeel is vermits schadepreventie vaak het centraal thema is (zie Hyperlink 1-2009).

Om aan onze trekken te komen moeten we voorlopig naar het buitenland, al blijft de buit ook daar mager voor wat de minder populaire martersoorten betreft..

- ① www.loutres.be
- ② www.otterbescherming.nl
- ③ www.otter.to
- ④ www.vriendenvandeotter.nl
- ⑤ <http://users.telenet.be/cr29123/blaireau/home.htm>
- ⑥ www.dasenboom.nl

- ⑦ www.dassenwerkgroepbrabant.nl
- ⑧ www.dedas.com/gasten/meles/index.html
- ⑨ www.aves.be/carnivores
- ⑩ www.werkgroepboommarter.nl
- ⑪ www.hanbrinkcatesteenmarter.nl

Websites

Het is bijna zover Je hoeft niet fysiek aanwezig te zijn om een eigen webstek te verwerven. Het volstaat om je komst aan te melden om hoofdrolspeler te worden van een website. Dit geldt alvast voor de wolf in Nederland. Nog voor die de landgrens heeft bereikt, komt hij al aan zijn trekken. Om foute klachten van de door krantenkopjes geïnformeerde goegemeente voor te zijn, werken enkele goedmenende organisaties samen om gefundeerde informatie over wolven beschikbaar te stellen en Nederland voor te bereiden op de komst van wolven. Ze zijn er van overtuigd dat dit vanzelf staat te gebeuren en allicht veel sneller verloopt dan menigeen denkt. Denkbeeldige informatie die zijn weerslag vindt in mythes en sprookjes moet nu reeds plaatsruimen voor feiten en andere waarheden, alvorens de eerste barricaden door boeren worden opgeworpen om het vee op afdoende wijze tegen verscheuren te beschermen. Alleen zo kan men ervoor zorgen dat wolven niet alleen welkom zijn in de natuur, maar ook in de hoofden en harten van mensen in Nederland (cit., want mooier kan ik het zelf niet zeggen). Mij lijkt evenwel meer nodig te zijn dan het voorliggend informatiepakket om dit te bewerkstelligen.

www.wolveninnederland.nl

Sleutel tot de natuur Nu de afteling het eind van 2010 nadert, heeft iedereen de mond vol over biodiversiteit. Misschien wat laat, maar beter laat dan nooit. Naast de talrijke acties op regionaal

en landelijk niveau zijn er ook Europese initiatieven met de "Key to nature" als bijzonderheid. Doel van het project is het verbeteren van de kennis over biodiversiteit op alle opleidingsniveaus - van basisonderwijs tot universiteit. Om dit doel te bereiken worden interactieve hulpmiddelen en lesprogramma's ontwikkeld die zowel in de klas als in het veld toepasbaar zijn.

Het project is een samenwerking tussen 14 instellingen uit 11 Europese landen, waaronder een aantal dataleveranciers, specialisten in e-leren en juristen. In België wordt het project gecoördineerd door het Centrum voor User Experience Research aan de Katholieke Universiteit Leuven en in Nederland door ETI BioInformatics.

Als inleiding op het thema biodiversiteit worden informatiebladen en software beschikbaar gesteld waarmee leerlingen verschillende planten en dieren leren herkennen en zelf interactieve determinatiesleutels en kennissystemen kunnen maken. Het lespakket is bedoeld om studenten op verschillende studieniveaus actief te laten werken met informatie over biodiversiteit.

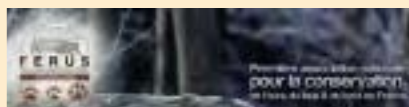
Zonder afbreuk te willen doen aan dit waardevol initiatief, heb ik de indruk dat men in de opstart is blijven steken. De basisstructuur is ingevuld maar verder is men niet geraakt. De doelgroepen lijken niet echt betrokken en de informatie blijft daardoor beperkt, terwijl de website reeds in 2007 is opgestart. De laatste update dateert van eind 2009. De verschillende taal-ingangen eindigen alsnog in het Engelstalige deel. Blijkbaar was er geen tijd en ruimte voor vertalingen en taaleigen informatie. Als taal je niet deert, kan je beter meteen in de toegangsruubrieken duiken. Het kost je wel wat zoekwerk, maar

zo leer je meteen hoe je diverse informatie kan opsnorren. Als eerste kennismaking kan het tellen, maar voor meer diepgang ben je elders op het internet beter af.

www.keytonature.eu

Om te koesteren Er zijn van die websites waarnaar je steeds terugkeert. Ze slaan je telkenmale met verbazing of intrigeren met informatie. Ferus blijft hierin bescheiden, maar staat al lang op mijn herhaallijstje omdat die met grote regelmaat wordt geactualiseerd. De site is zowel van een actualiteitenrubriek, een nieuwsbrief en een RSS-feed voorzien. Te veel van het goede en voldoende om de actualiteit inzake grote roofdieren op de voet te volgen. De organisatie, die de site heeft opgezet, ijvert voor de terugkeer en aanvaarding van wolf, bruine beer en lynx in Frankrijk. Geen makkelijke klus maar de

aanhouder wint. De onderwerpen zijn erg verscheiden en vooral georiënteerd op de praktische bescherming van genoemde soorten en het wel en wee van de pionierende individuen die zich binnen de Franse grenzen hebben gevestigd.

www.ferus.org/spip.php?article1912

Surf ook even naar...

Kleine ellendelingen Een kleine, bescheiden site die weinig toelichting behoeft, maar allicht zijn nut bewijst als je vleermuizen of steenmarters op bezoek krijgt. Mocht één van hen je onaangemeld overvallen, raadpleeg dan deze eerste hulp bij ongevallen. Om plaaggeesten te determineren worden ook foto's ingezet en dat levert leuke plaatjes op.

www.meldpuntvleermuizenenmarters.nl

Boek je eigen natuurontmoeting

Overall zijn mensen bezig met de bescherming van soorten, maar zelden krijg je als leek de gelegenheid om ervaringen te delen, tenzij je zelf binnen een groep actief wordt. In Engeland heeft men een oplossing gevonden om ook eendag- natuurliefhebbers en milde schenkers bij de beschermingsprojecten te betrekken. Bij PTES kan je een ontmoeting boeken met je favoriete soort en zelf nagaan of je milde gift aan deze organisatie rendeert.

www.ptes.org

Antropomorfisme Ik hou van moeilijke woorden en ben altijd benieuwd wat erachter schuilt. "Antropomorfisme" is zo eentje. De term wordt gebruikt wanneer menselijke eigenschappen en waardeoordelen worden toegeschreven aan niet-

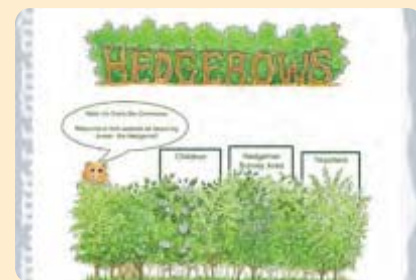
menselijke wezens zoals dieren en planten. Op de Nederlandstalige Wikipedia ① - de digitale encyclopedie van het web - wordt er losjes overgegaan maar op de anderstalige pagina's waaronder de Franstalige ② en Engelstalige ③ vind je een kolkende bron van informatie over het thema.

① <http://nl.wikipedia.org/wiki/Antropomorfisme>

② <http://fr.wikipedia.org/wiki/Anthropomorphisme>

③ <http://en.wikipedia.org/wiki/Anthropomorphism>

Slapers in de haag Geen ander slaapmuis dan een Hazelmuis figureert beter in een verhaaltje over houtige land-

schapselementen. Die aandacht levert alvast een eervolle vermelding in Zoogdier op. De site informeert kinderen op speelse wijze over functie, aanleg en onderhoud van heggen en houtkanten en levert tegelijk interessante lesinformatie en werkbladen aan leerkrachten.

www.hedgelink.org.uk/hedgerows/index.html

Huiskraai. Foto Roy Slaterus

Exoot of emoot?

De discussie over uitheemse diersoorten gaat vaak niet over feiten maar over meningen, zo stelt Ruud Foppen. Hij levert een bijdrage aan de rubriek Forum, geïnspireerd door een bijeenkomst over invasieve exoten van 11 maart 2010 georganiseerd door het Faunafonds.

Ingezonden door Ruud Foppen

Nederland is een tolerant land voor vreemdelingen! Zeker als we het hebben over planten- en diersoorten. Mogelijk dat dit komt omdat we geen eiland zijn en blijkbaar gewend zijn geraakt aan een continu veranderende soortengemeenschap. Die soortengemeenschap is behoorlijk dynamisch en door het sterk veranderende landschap door de eeuwen heen enorm gewijzigd. De veldleeuwerik die we nu beschouwen als een zeldzame weidevogel was eens een steppevogel die zich niet in deze streken thuis voelde. De wolf was ook een inheemse diersoort in ons land maar is al zo lang verdwenen dat sommigen - nu de soort weer voor de deur staat - hem als exoot beschouwen. Het geheugen van de mens over natuurbeelden en daarbij behorende soorten gaat doorgaans niet verder terug dan enige tientallen jaren. We hebben te maken met schuivende landschapsreferenties en soortreferenties. Neem konijn en fazant. Niemand noemt dat nog exoten. Ze zijn ingeburgerd. Ook een soort

als damhert is in beleidstermen niet langer exoot, want langer dan honderd jaar in ons land aanwezig.

We maken het overigens nog niet zo bont als de Engelsen. Daar was begin 1900 het bewust introduceren van allerlei exoten een edel tijdverdrijf. Wie in Groot-Brittannië rondstapt, kijkt dan ook niet raar op van Noord-Amerikaanse eekhoorns, Canadese ganzen en Aziatische muntjaks. Van alle windstreken werden dieren meegenomen met de bedoeling om de verarmde eilandfauna te ondersteunen.

Natuur liefhebbers houden van vreemdelingen. We hebben iets met rariteiten. Iedere zeldzame soort trekt de aandacht. Toch is de eerste vraag die bijvoorbeeld een vogelaar zich stelt of het beest ook echt als wild is te beschouwen. Want het 'tikken' van wilde soorten is een wezenlijk onderdeel van het vogelspotten, zoals we dat noemen. De vogelaarswereld is al net zo verdeeld als de politiek deze dagen. Je hebt puriteinen, rekkelijken en onverschil-

ligen. Puriteinen tellen alleen de 'echt' wilde soorten, rekkelijken willen hun aantal soorten nog wel omhoog brengen door ook uitheemse soorten mee te nemen. Vogelaars zijn zich dus zeer bewust van wat echte wilde soorten zijn die op een natuurlijke wijze in Nederland terecht komen en de escapes en exoten die op niet-natuurlijke wijze in het wild terecht zijn gekomen. En dat zal niet anders zijn bij zoogdier- of vlindermensen en herpetologen.

Soorten tellen is één ding, maar hoe ga je om met deze beesten? Bij vlinders en vogels verdwijnen dwaalgasten vanzelf, daar hoeft je je geen zorgen over te maken. Maar nieuwe inburgeringen van soorten die door toedoen van de mens (dus op niet-natuurlijke wijze) in ons land opduiken, hoe denken natuur liefhebbers daar over? Mijn indruk is dat ze al net zo verdeeld zijn over deze kwestie als bij het meetellen op hun lijst. Een deel vindt het maar helemaal niks en denkt: "weg er mee." Een ander deel vindt dat we ze met rust moeten laten.

Als je een beleid acceptabel wilt laten zijn en een kans van slagen wilt geven, dan zul je dus eerst draagvlak moeten creëren. Wat blijkt, is dat voor een groot draagvlak van beleid rondom exoten objectieve feiten en kennis niet van doorslaggevende waarde zijn. Naast visie en kennis is ook een uitgekende communicatiestrategie van belang. Dat is onlangs duidelijk gebleken toen SOVON een rapport over de huiskraai uitbracht waar in de media onmiddellijk een hoop over te doen was en waar ook menige vogelaar zijn mening over klaar had. Het SOVON rapport gaf aan dat er wel degelijk een risico is dat deze soort in Nederland een plaagsoort wordt en wat er bekend is over eventueel te nemen maatregelen. Inmiddels is duidelijk dat de overheid behoorlijk worstelt met deze kwestie en dat zal mogelijk ook het geval zijn in voorkomende gevallen rondom vreemde eekhoorns, wasbeerhonden en andere 'nieuwe' binnenkomers die als invasieve exoot worden gekenmerkt waarbij aannemelijk kan worden gemaakt dat er een bepaald risico bestaat voor volksgezondheid, natuur of landbouw.

Naïef als we zijn als ecologen denken we dat het beleid voldoende heeft aan objectieve kennis en feiten voor het nemen van een beslissing. Niet dus, het gaat veel meer om ethiek en filosofie. Wat vinden mensen van de natuur, welk beeld hebben ze van natuur en welke waarde en rechten hebben wilde dieren, dus ook exoten? Zo veel mogelijk geobjectiverende kennis en een 'neutrale' opstelling blijken lang niet zo doorslaggevend als gedacht. De exoot blijkt in feite een emoot!

Wat niet onderschat moet worden is de beeldvorming. Dat begint al met het simpele feit hoe de exoot eruit ziet? Is het een prettig ogende soort zoals een vogel of een zoogdier of een onbeduidend of zelfs gevaarlijk en eng uitziend insect? Er zal weinig ophef ontstaan over het wegvangen van Amerikaanse rivierkreeften of andere macrofauna exoten. Maar kom niet aan leuke kleine grondeekhoortjes. Belangrijk is daarbij ook wie en hoe de boodschap gebracht wordt om tot bestrijding over te gaan. Als natuurorganisaties samen met de overheid plannen maken om in te grijpen, zoals bijvoorbeeld in het geval van de rosse stekelstaartende of egels op sommige Schotse eilanden, dan is de acceptatiegraad voor ingrijpen veel hoger dan wanneer alleen de overheid waarschuwt en voorlicht.

Als de populatie nog uit enige exemplaren bestaat, dan is er nog niet veel aan de

hand. Juist dan is het echter slim om beslissingen te nemen over eventueel ingrijpen. Maar op dat moment heb je geen duidelijk aanwijsbare negatieve effecten. Dat leidt tot een dilemma. Hoe kun je overtuigen zonder dat er al meetbare effecten zijn? Of moet je wachten op die effecten met alle risico's van dien? De oplossing lijkt om zo goed als maar kan te gaan voorstellen wat er (mogelijk) gebeurt. Dat dient dan te worden uitgedrukt in kansen en onzekerheden. Maar het blijkt heel moeilijk uit te leggen te zijn aan het grote publiek, achterban en politiek. Het zegt de mensen niet zoveel als een deskundige vertelt dat er een kans van laten we zeggen tachtig procent is dat een soort zich verschrikkelijk gaat uitbreiden en dat er voorzichtige schatting is dat er 10.000 exemplaren kunnen verschijnen, maar dat hier wel een grote mate van onzekerheid om heen zit. Deskundigen die gewend zijn om dit soort kansen in vrij technische taal in hun rapporten te schrijven, zijn normaal gesproken niet getraind om deze ook op een duidelijke wijze te communiceren.

Conclusie: de rol van de wetenschapper in de exotendiscussie is beperkt (maar belangrijk) en raakt ondergesneeuwd zonder een goede inbedding in beleid.

Er is behoefte aan een helder exotenbeleid met een pro-actieve aanpak, zodat waar nodig snel en accuraat kan worden ingegrepen.

Alleen dan kunnen kennis en gegevens op hun waarde worden geschat en kan een exotenbeleid draagvlak verwerven en mogelijk tot een succes worden gemaakt. Ook onder de zoogdieren blijken de laatste decennia steeds meer exoten in ons land op te duiken. Juist deze soorten zijn vaak aantrekkelijk en zullen snel in de publiciteit komen indien maatregelen worden overwogen.

Het lijkt me dan ook goed dat de Zoogdiervereniging zich sterk maakt voor een goed en transparant exotenbeleid, waarmee zowel de overheid als ook een belangengroep als de Zoogdierverseniging uit de voeten kan. Ondertussen kunnen de zoogdieronderzoekers zich al wagen aan bespiegelingen over voorspellingen van nieuw te verwachten soorten en inschattingen over de mogelijke impacts van deze nieuwelingen, zodat snel kan worden ingespeeld op eventuele nieuwe ontwikkelingen.

Ruud Foppen is Hoofd Onderzoek & Advies SOVON Vogelonderzoek Nederland
ruud.foppen@sovon.nl

Pallas' eekhoorn. Foto Ard van Roij.

Wallaby. Foto Greg The Busker

Damhert. Foto Paul van Hoof

Wasbeerhond. Foto Dick Klees

Waarnemingen

Bijzondere waarnemingen van zoogdieren
in Vlaanderen en Nederland.

Mongoolse renmuis. Foto Alex de Deyn

Bunzing. Foto Dirk van Rhee

Mongoolse renmuizen in Brugge

Recent moesten we weer een nieuwe exoot toevoegen aan Waarnemingen.be: de Mongoolse renmuis. In een parkje in de Brugse binnenstad aan de voet van de Sint-Salvatoriekathedraal, vlakbij een drukke winkelstraat, hebben minstens twee albino renmuizen een volledig gangenstelsel uitgebouwd in en onder een omgezaagde boom. De determinatie is overigens niet 100% zeker, omdat er sterk gelijkende soorten zijn.

Je kunt de dieren benaderen tot op ongeveer 6 meter, geen schuwe diertjes dus. Mogelijk komt dit ook doordat ze af en toe eten toegeworpen krijgen van de vele voorbijgangers. Ze waren daar zeker al aanwezig in de zomer van 2009, en hebben bijgevolg de vrij strenge winter overleefd. Deze soort staat op de positieflist van zoogdieren die je in Vlaanderen als huisdier mag houden. Er is echter niets bekend over hun kans om te overleven en zich voor te planten in onze vrije natuur, en of ze een bedreiging kunnen vormen voor onze inheemse fauna en flora. Dus best hopen dat de slechtvalken die op de kathedraal nestelen er een lekkere hap in zien...

Goedele Verbeylen en Johan Devos

Bunzing op het dak

Ons huis staat in een groene woonwijk in Huissen, vlakbij de uiterwaarden van de Nederrijn. Begin maart hebben wij ontdekt dat wij een gast in huis hebben: een bunzing! Het dier klom door de klimop naar het dak en verdween daar onder de dakpannen. Op een dag sleepte de bunzing met een ei van een eend die onze tuin als broedplaats had gekozen. Zo lang wij geen last hebben van deze huisgenoot, mag hij of zij blijven.

Dirk van Rhee

De donkere, spitse 'vossensnuit' van de boommarter vergeleken met de blekere, rondere 'poezenkop' van de steenmarter. Foto Bram Conings

Opnieuw een Oost-Vlaamse boommarter

Op 18 maart 2010 werd opnieuw een doodgeden boommarter gevonden in Vlaanderen en ingezameld via het Marternetwerk van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO). Het is amper het elfde exemplaar sinds de opstart van het netwerk in 1998 (zie Van Den Berge, 2009). Het dier sneuvelde in de Oost-Vlaamse gemeente Laarne, deelgemeente Kalken. Uit de autopsie bleek dat het om een eerstejaarsmannetje gaat (tien of elf maanden oud), en dus best mogelijk om een dier dat nog op zoek was naar een eigen leefgebied. De

vindplaats ligt slechts op ongeveer vijftien kilometer van de gekende voortplantingsplaats van Sint-Niklaas (Sinaai), maar ten opzichte daarvan wel aan de andere kant van de E17-autosnelweg. Opmerkelijk is echter dat in de onmiddellijke buurt van de vindplaats zelf, in een boscomplex op het grondgebied van de gemeente Berlare, in 2000-2001 meerdere waarnemingen van levende dieren werden gedaan. Deze waarnemingen werden als betrouwbaar beoordeeld (Van Den Berge et al. 2000, Van Den Berge & De Pauw 2003).

Het verkeersslachtoffer werd evenwel drie kilometer buiten dit boscomplex aange troffen, zowat middenin een dorpskom. Ging het om een 'uitstapje' van een lokaal dier? Fungeert het natuurgebied aldaar als een tijdelijke 'sink' voor jongen die wegtrekken uit Sinaai, of is hier sprake van een andere voortplantingslocatie? De kans lijkt reëel dat dit laatste het geval is. Het keel-vlekpatroon van het verkeersslachtoffer verschilt in elk geval van dat van de twee jongen die de voorbije zomer in Sinaai door de cameravallen veelvuldig werden gefoto-

grafeerd, maar mogelijk waren er toen meer jongen. Opmerkelijk is ook dat de waarneming uit 2000 een zomerwaarneming betrof van twee dieren samen. Een nieuwe tip van de sluier opgelicht? De fotovallen zullen het de komende zomer hopelijk uitwijzen.

Met dank aan de vinder.

Koen Van Den Berge

koen.vandenberge@inbo.be

Verder lezen?

- Van Den Berge, K., S. Broekhuizen & G.J.D.M. Müskens, 2000. Voorkomen van de boommarter *Martes martes* in Vlaanderen en het zuiden van Nederland. *Lutra* 43(2): 125-136.
- Van Den Berge, K. & W. De Pauw, 2003. Boommarter *Martes martes* (Linnaeus, 1758). In: S. Verkem et al. (eds.), *Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002*: 341-348. Natuurpunt Studie, Mechelen & JNM-Zoogdierenwerkgroep, Gent, België.
- Van Den Berge, K., 2009. Vlaamse boommarter verder op het spoor. *Boommarter in Vlaanderen* extreem zeldzaam. *Zoogdier* 20(2): 14-17.

kend te werken samen met de nodige media-aandacht natuurlijk.

Niet te missen...

Lang niet al het nieuws over zoogdieren kan hier in Zoogdier worden opgenomen. Hou dus onze site (die in een nieuw jasje zit) en die van Natuurbericht.nl in de gaten. Daar meldden we de laatste tijd onder andere dat het aantal dassen toeneemt, dat de Australische wallabies zich als soort in Nederland lijken te vestigen, dat er een record aantal bruinvissen tussen Hoek van Holland en Harwich gezien is, dat er een veldmuis op Texel is gesignaleerd (wat grote gevolgen kan hebben voor de noordse woelmuizen daar), dat een mogelijke wilde kat op de snijtafel onderzocht is en dat het weer beter gaat met een aantal vleermuissoorten. En dan zijn er ook nog eens unieke filmpjes te zien van bevers en van jonge vosjes.

BOEKRECENSIE

Boek over edelherten

Na de recente film over het edelhert (zie Zoogdier 21-1) is er nu ook een nieuw boek verschenen over ons grootste

combinatie met de vele functionele foto's (toegegeven: de kwaliteit van de foto's is wisselend) en olieverf schilderijen is het boek geschikt voor zowel leken als ingewijden. Het is bovendien mooi vormgegeven en zeer lijvig: bijna 200 pagina's op groot formaat. Minpunt is toch wel dat er geen literatuurlijst of tips om verder te lezen zijn opgenomen. Het boek is te verkrijgen via www.ipcgroen.nl, voor € 39,-.

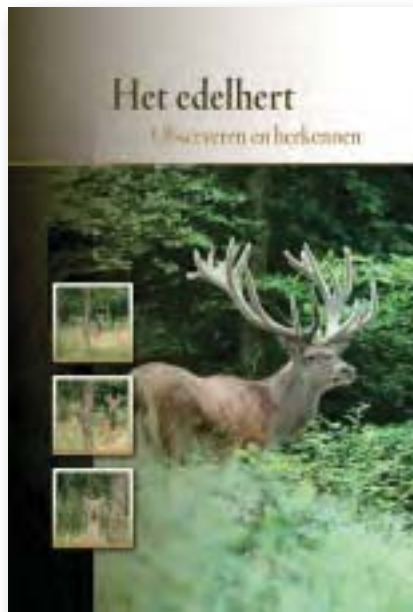

Giften: film over wild zwijn

In het kader van het 'Jaar van het Wild Zwijn' wil de Zoogdierverseniging in samenwerking met Enting Films een korte film (circa 10 minuten) over het wild zwijn maken. Met deze film wil de Zoogdierverseniging positieve aandacht schenken aan het wild zwijn. Dit kan door te laten zien welke positieve invloed zwijnen op bossen kunnen hebben en dat er naast afschot ook andere methodes zijn om overlast te voorkomen. Dit is hard nodig omdat de omgang met het wild zwijn nu eenzijdig is vooral is gebaseerd op negatieve kanten van deze dieren.

Het is de bedoeling om de film te vertonen tijdens het symposium dat in het kader van het boek en een kansencartaar over het wild zwijn komend najaar wordt georganiseerd. Verder willen wij de film beschikbaar stellen via internet, zodat zoveel mogelijk mensen de film kunnen gaan bekijken.

Een deel van de fondsen is al geworven, maar de Zoogdierverseniging zal zelf ook een financiële bijdrage moeten leveren om de film te kunnen maken. Wij willen u hierbij oproepen om ook een bijdrage te leveren. Wanneer u minimaal € 25,- doneert, krijgt u een exemplaar van de film op DVD thuisgestuurd. Maak deze film mogelijk en maak uw bijdrage over op rekeningnummer 203737 ten name van de Zoogdierverseniging in Nijmegen, onder vermelding van 'Film wild zwijn' en uw adresgegevens.

hoefdier: 'Het edelhert: observeren en herkennen'. De auteur, Rob Borst van IPC Groene Ruimte, geeft heldere beschrijvingen over het leefgebied, leefwijze, het observeren en het aanspreken van edelherten. De term 'aanspreken' (inschatten van leeftijd en conditie) geeft al aan dat wildbeheerders een belangrijke doelgroep zijn, maar ook voor andere geïnteresseerden is dit boek een verrijking voor de boekenkast. Het boek is prettig geschreven en bevat veel praktische aanwijzingen voor het observeren van edelherten. Door de korte teksten in

Laat ik beginnen met positief nieuws: "het gaat goed met de bever in Nederland". Dit citaat heb ik overgenomen uit "Castor" de digitale nieuwsbrief van de Beverwerkgroep Nederland, een van de werkgroepen van onze vereniging. Deze nieuwsbrief geeft een duidelijk beeld hoe de informatie over de beverstand in ons land door vrijwilligers wordt verzameld. De volledige digitale versie van Castor kunt u overigens vinden op de website van de Zoogdierverseniging onder de knop 'publicaties', zeker de moeite waard om daar eens te gaan grasduinen.

De beverwerkgroep heeft haar gegevens over de stand van de bever verkregen door op zoek te gaan naar sporen en burchten en door simultaantellingen te houden. Maar voor kleine soorten als de muizen werkt dit niet, eenvoudigweg omdat ze moeilijk waar te nemen zijn. Toch willen we onze kennis over deze soorten vergroten omdat dat de basis is voor bescherming. Om de dieren te kunnen determineren gebruiken we 'life traps' (inloopvallen), dat zijn vallen waarin de dieren in leven blijven mede doordat voedsel en hooi wordt toegevoegd. In de praktijk blijkt echter dat het bij muizen toch nog regelmatig mis gaat. Voor de onderzoekers van de Zoogdierverseniging was dit een punt van zorg. Daarom zijn we blij met het onderzoek dat studenten recent hebben uitgevoerd naar hoe je sterfte bij muizenonderzoek het best kunt beperken. Dat de meeste slachtoffers vielen onder de spitsmuizen wisten we al, maar dat de mortaliteit sterk daalt door in alle inloopvallen standaard ook meelwormen te doen is nieuw. Elders in dit nummer staat een artikel over dit onderzoek.

Het kantoor van de Zoogdierverseniging is sinds maart gevestigd in een mooi, ruim en licht pand op de campus van de Radboud Universiteit te Nijmegen. Helaas is dit pand met de TomTom nog niet te vinden. Regelmatig komt het voor dat we gasten via de mobiele telefoon moeten 'binnenloodsen'. Dit komt omdat de omgeving van ons pand nog heringericht moet worden. De leden die ons nieuwe onderkomen al wel hebben gevonden zijn unaniem enthousiast. Ik ben er dan ook van overtuigd dat onze vereniging vanuit deze locatie een boeiende nieuwe weg is ingeslagen.

Jos Teeuwisse
directeur van de Zoogdierverseniging

NEDERLAND

Verhuizing

Het kantoor van de Zoogdierverseniging is verhuisd van Arnhem naar Nijmegen. We maken daar samen met de collega's

Het nieuwe kantoor. Foto Jasja Dekker.

van Stichting Bargerveen, SOVON, RAVON en FLORON deel uit van Natuurplaza dat gevestigd is in een geheel vernieuwd pand op de campus van de Radboud Universiteit. Het is de bedoeling dat er een intensieve samenwerking gaat ontstaan binnen Natuurplaza en met de universiteit. De Zoogdierverseniging beschikt over een 'eigen' kantoor-unit die is aangebouwd tegen het hoofdgebouw. We kunnen ook gebruik maken van de ruime vergaderfaciliteiten van Natuurplaza en onze collega's makkelijk ontmoeten door simpelweg even bij ze langs te gaan.

Landelijke Zoogdierdag

Op 17 april werd de jaarlijkse Landelijke Zoogdierdag georganiseerd in ons

Landelijke Zoogdierdag. Foto Chris Achterberg

nieuwe kantoor in Nijmegen. Het thema van de dag was 'Zoogdieren in de stad'. Er stonden gevarieerde lezingen op het

programma: de stad als biotoop voor zoogdieren, steenmarters in Deventer, de resultaten van het Jaar van de Egel, zoogdieren in Amsterdam, vleermuizen in de stad, overlast door knaagdieren en het stadsvogelproject van de Vogelbescherming. Met zo'n honderd aanwezigen was de Zoogdierdag goed bezocht. Tijdens de lunch was er de gelegenheid om het nieuwe kantoor van de Zoogdierverseniging te bekijken. In een aantal kamers hingen posters over het werk van de medewerkers en er werden beelden van cameravallen vertoond. Ook de Algemene Ledenvergadering werd gehouden tijdens de lunchpauze. Hierin werd de jaarrekening akkoord bevonden door de leden, werd een aantal bestuursleden herkozen en werden het jaarverslag en meerjarenbeleidsplan van de vereniging besproken.

Poster zoekt zoogdieren

Om zoveel mensen te betrekken bij het waarnemen van zoogdieren –hard nodig voor alle atlasprojecten – is er nu een nieuwe folder gemaakt. Onder het motto 'Opsporing Verzocht' wordt uitgelegd hoe je waarnemingen kunt doorgeven en waarom dat zo belangrijk is. Om mensen op weg te helpen is de achterkant van de folder uitklapbaar tot een fraaie poster (A3 formaat) met een aantal meer algemene zoogdiersoorten en hoe die te herkennen zijn.

Ook zit er een bon in waarmee mensen lid kunnen worden van de Zoogdierverseniging en vertellen we mensen wie we zijn en wat we doen. Bij deze willen we de fotografen bedanken die hieraan meewerkten. Met name Paul van Hoof die het merendeel van de foto's leverde. De folder is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de Gegevensau-

toriteit Natuur.

Wie de zoogdieren en de Zoogdierverseniging wil promoten, kan de poster opvragen bij het secretariaat van de Zoogdierverseniging (zie colofon).

Begeleidingsgroep wisenten

In eerdere nummers van Zoogdier werd geschreven over het pilotproject met wisenten in het Kraansvlak, in de Kennemerduinen bij Haarlem. Dit pilotproject kent een begeleidingsgroep die enkele keren per jaar bij elkaar komt om de ontwikkelingen en te maken keuzes bespreken en hierover te adviseren. De begeleidingsgroep bestaat onder andere uit Ark Natuurontwikkeling, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Large Herbivore Foundation. Sinds afgelopen voorjaar heeft de Zoogdierverseniging zich hierbij aangesloten.

Gezocht: vrijwilligers!

Natuurmonumenten is op zoek naar vrijwilligers die het leuk vinden om zoogdieren te gaan inventariseren op hun terreinen. Het gaat om de volgende gebieden en soortgroepen:

*Noordoost Twente – vleermuizen

*Utrecht – vleermuizen in de Coelhorst en Kaapse bossen en waterspitsmuizen in Eemland en Haarzuilens.

*Noordwest Veluwe – vleermuizen in het Leuvenumse bos

*Oost-Veluwe – vleermuizen rondom de stuwwal (Hoeven Delle, Reeënberg en Munsterman)

Ook minder ervaren vrijwilligers kunnen zich aanmelden. Er zijn ervaren vrijwilligers aanwezig en er worden zo nodig cursussen georganiseerd om inventarisatiemethodes onder de knie te krijgen. Stuur een mail aan vrijwilligers@zoogdierverseniging.nl.

De Zoogdierverseniging zoekt zelf ook nog vrijwilligers. De vacatures Medewerk(st)er redactie website en Medewerk(st)er zoogdierwinkel staan op onze site.

Mollen en paashazen

De acties om mensen aan te sporen waarnemingen door te geven in het kader van Zoogdieratlas.nl zijn een succes. Zowel de oproep om tijdens het Paasweekend hazen door te geven als die om molshopen te melden, leverden veel reacties op. Speciaal voor deze algemene soorten was een simpele invoermodule gemaakt op Zoogdieratlas.nl. En dat bleek uitste-

VLAANDEREN

Campagne Wanted Alive: een Vlaamse otter!

De otter verdween eind vorige eeuw volledig uit Vlaanderen.

De Zoogdierenwerkgroep looft €500 uit aan wie het bewijs kan leveren van de huidige aanwezigheid van de Europese otter (*L. lutra*) in Vlaanderen (incl. Brussel). Indien geen zekere waarneming wordt verkregen voor 27/11/2010, gaat het bedrag naar het meest ottervriendelijke natuurgebied in Vlaanderen.

Verdere informatie en het campagnereglement:

www.zoogdierenwerkgroep.be/ottercampagne.

Zoogdierenhappening en Algemene Vergadering 20 maart 2010

In het NME De Bourgoyen in Gent kwam een 40-tal mensen luisteren naar boeiende voordrachten over onderzoek naar evenhoevigen en de vossenproblematiek (respectievelijk door Jim Casaer en Koen Van Den Berge). Johan Lefebvre gaf een uiteenzetting over een nieuwe online module om braakbalgegevens te registreren.

Diemer Vercayie belichtte de toekomstplannen van de Zoogdierenwerkgroep,

Zoogdierenhappening. Foto Hugo Janssens

met nadruk op informatieverstrekking en zoogdierbescherming. Een preview van de gemoderniseerde website werd gedemonstreerd door Dirk Criel. De website focust nu op de belangrijkste vragen van de bezoeker: zorgen voor, hinder door, studie van en informatie over zoogdieren. Onder een gordijn van pijpenstelen gingen de aanwezigen mee op een live-trapsessie. Ondanks het regenweer vingen we mooie aantallen rosse woelmuizen en bosmuizen, 1 bosspitsmuis en 1 dwergspitsmuis.

Bij deze wenst de Zoogdierenwerkgroep de leden te bedanken voor hun steun en de bestuursleden voor hun blijvende inzet.

Verslag North Sea Pelagic vanuit Oostende 21 februari 2010

Driedubbeldik warm aangekleed scheepten 50 moedigen in op een voormalige visserschuit bij een windkracht van 3-5 bft. Kort na het vertrek werden enkele bruinvissen waargenomen. Aangekomen bij de Fairy bank werd gechummed, wat in een mum van tijd zorgde voor een pak zeevogels: de jan-

geknaagde takken, glijbanen en prenten op de oevers), Cetti's zangers, nachtegallen, een enkele blauwborst en een ijsvogeltje kleurden de tocht. Op de Vischplaat genoten we even van een kampvuur en sprongen terug de kano in om bij zonsondergang bevers te zoeken. Tijdens een uurtje muisstil peddelen passeerden we een beverburcht en liet een ree zich zien. In de schemering werd door het merendeel van de deelnemers een overzwemmende bever ge-

North Sea Pelagic. Foto Diemer Vercayie

van-genten stalen de show. Kort na de middag wakkerde de wind aan tot een slordige 7 bft, wat het waarnemen van vogels en zeezoogdieren bemoeilijkte. Wie later thuis een bad nam, kon nog nagenieten van de deining.

Verslag kanotocht in de Biesbosch 8-9 mei 2010

Weersvoorspelling: zwaarbewolkt met grote kans op buien. Nachttemperaturen 4 tot 5 °C. Wind tot 3 bft. Je zou voor minder afhaken voor een tweedaagse kanokampeertocht. Tien dappere peddelaars vertrokken uit de Vissershag (Hank) in Canadese kano's volgestapeld met vuilniszakken (bagage!). De regen stopte nog voor het vertrek; de wolken zouden voor rust zorgen in de Brabantse Biesbosch.

Onder een soundscape van vogelzang ging het richting boerderijcamping op de Vischplaat. Talrijke beversporen (af-

zien. Roepende roerdrompen begeleidden ons terug naar de Vischplaat. In het donker volgde een tweede beverwaarneming: een luide plets op het water op anderhalve meter van de kano's.

Na deze geslaagde trip genoten we van een "walking barbecue-buffet" van onder andere Schotse Hooglandervlees... lekker Bourgondisch tot middernacht. Om vijf uur waren we alweer op zoek naar bevers. Op één plons na, terwijl we nog de slaap uit onze ogen wreven, werden geen bevers meer waargenomen. Ontbijtje op de camping en zachtjes terug naar de Vissershag (oei, die vermoeide schouders!). Na mooie waarnemingen van lepelaars, spindotterbloem en een bezoekje aan echte vrienden meerden we moe maar voldaan (en droog!) aan in de jachthaven om af te sluiten met een lekker drankje op een zonnig terras.

Kanotocht in de Biesbosch. Foto Diemer Vercayie

Agenda & adressen

19 juni Kortste Nacht van het Zoogdier in Vlaanderen

De Kortste Nacht van het Zoogdier gaat dit jaar door in de Kaaihoeve in Zwalm. Meer info bij "Kort nieuws".

Diverse data in juli en augustus Bevertellingen Blauwe Kamer, IJssel en Gelderse Poort

Meer informatie via beverwerkgroep@zoogdierverseniging.nl

16-19 september Walvistrip op de Atlantische Oceaan

Aangezien de lijn Portsmouth-Bilbao-Portsmouth op 27 september 2010 definitief wordt stopgezet, is het dit jaar je laatste kans om deze zeezoogdieren- en vogeltrip nog mee te maken! De Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt heeft een beperkt aantal kajuiten kunnen bemachtigen. Als je zeker wil zijn van een plaatsje, dien je heel snel in te schrijven.

18,19 september Tweede Egelweekend in Nederland

Tijdens het derde weekend in september wordt voor de tweede keer een nationaal Egelweekend gehouden op initiatief van de Zoogdierverseniging. Iedereen die dan iets wil organiseren over egels kan zich bij dit evenement aansluiten. Meld u door een mail te sturen aan jaarvandeegel@zoogdierverseniging.nl.

Najaar 2010 Wild Zwijn symposium: presentatie boek en kansencartaart

Nadere informatie over datum en locatie volgt

1 oktober 2010 Symposium Economie van het Wild

Meer informatie volgt op website

11-12-13 november 28ste Martercolloquium

Internationaal symposium over alle marterachtigen, deze keer gehouden in Nederland (Nijmegen). Nadere informatie volgt.

20 november Algemene ledenvergadering Zoogdierverseniging

Jaarplan en begroting worden besproken.

27 november Symposium rond zoogdieren en water

(datum onder voorbehoud) De Vlaamse Zoogdierenwerkgroep en Vleermuizenwerkgroep organiseren een zoogdierensymposium rond het thema water. Op dit symposium wordt de prijs van de ottercampagne uitgereikt.

1 januari 2011 Europese Jaar van de vleermuizen gaat van start

Ga voor actuele informatie naar onze websites:
www.zoogdierverseniging.nl
www.zoogdierenwerkgroep.be

NEDERLAND Zoogdierverseniging

Postadres: Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen

Bezoekadres: Natuurplaza, Mercator 3, Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen

Telefoon 024-7410500 Fax 024-7410501

info@zoogdierverseniging.nl www.zoogdierverseniging.nl

Veldwerkgroep Nederland

Eric Thomassen, Middelstepracht 28, 2312 TX Leiden, 071-5127761,
veldwerkgroep@zoogdierverseniging.nl

Materiaaldepot Veldwerkgroep

Jan Alewijn Dijkhuizen, materiaal@zoogdierverseniging.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland

Anne-Jifke Haarsma, p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 023-5472583,
vleermuiswerkgroepnederland@zoogdierverseniging.nl
www.vleermuis.net

Werkgroep Zoogdierbescherming

Marijke Drees, Steenhouwerskade 80, 9718 DH Groningen, 050-5274525,
info@zoogdierverseniging.nl

Werkgroep Boomarter Nederland

Ben van den Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort, 033-4625970,
boomarterwerkgroep@zoogdierverseniging.nl

Werkgroep Zeezoogdieren

Jan Willem Broekema, Brikkenwal 20, 2317 GT Leiden,
jw@broekema.info

Werkgroep Kleine marterachtigen

Tim Hofmeester, p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen,
werkgroep-kleine-marterachtigen@zoogdierverseniging.nl

Beverwerkgroep Nederland

Gerrit Kolenbrander, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500
beverwerkgroep@zoogdierverseniging.nl

Zoogdierwerkgroep Zeeland

Nanning-Jan Honingh, Schoondijkse dijk 35, 4438 AE Driewegen, 0113-403259,
nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl

Zoogdierwerkgroep Overijssel

Annelies van der Blij, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3,
8011 CZ Zwolle, 038-4250979, blij@natuurmilieu.nl

Redactie wetenschappelijk tijdschrift LUTRA

p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, 026-3705318,
lutra@zoogdierverseniging.nl

VLAANDEREN Natuurpunt

Natuurpunt Studie

Goedele Verbeylen, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen,
015/297244, goedele.verbeylen@natuurpunt.be

Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep

Paul Van Daele, Rekkemstraat 144, 9700 Volkegem, 0494-401777,
saripaul@skynet.be, www.zoogdierenwerkgroep.be
Naast de overkoepelende Vlaamse Zoogdierenwerkgroep zijn plaatselijk ook heel wat lokale en regionale zoogdieren- en natuurstudiewerkgroepen actief rond zoogdieren. Hun contactgegevens vind je op de website.

Natuurpunt Vleermuizenwerkgroep

Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar, 014-516201,
vleermuizenalex@yahoo.com, www.natuurpunt.be/vleermuizenwerkgroep

JNM Zoogdierenwerkgroep

Daan Dekeukeleire, Polderdreef 37, 9840 De Pinte, 0474-488979,
daan@jnm.be, www.jnm.be

Het moment van... Lieke Egberts

In deze rubriek presenteren fotografen hun meest geliefde foto en het bijbehorende verhaal. Uw inzending is welkom. Stuur deze naar redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl of per post naar de redactie op Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen

Hermelijn Het was een prachtige dag toen we vanuit de Randstad, de Achterhoek inreden. We verheugden ons enorm op deze paar dagen op een (voorheen) boerderij. Verrekijkers en fototoestel met lenzen lagen op de achterbank in de aanslag. We zouden eens iets missen! Aangekomen, snel uitpakken en naar buiten, de omgeving verkennen rond de boerderij. Hier moest iets te zien zijn, en wel vlug, in deze mooie omgeving. Eerst maar eens een kop koffie op het terras. Maar mijn man, nooit rustig, liep nog wat te keutelen altijd op zoek naar die ene speciale vogel. Toen er plots door hem gesist werd: "kijk, kijk, daar, ja nu is het alweer weg..." "Wat zag je dan?" "Een wezeltje!" Ik kon het bijna niet geloven, dus ging op onderzoek uit. Nergens wat te zien. Heb de boer het verteld en de hoop uitgesproken hem nog eens te zien. 's Avonds riep de boer mij. Hij zag hem weer lopen. Ze waren met z'n drietjes. Heel snel mijn camera gepakt en na uren wachten, kwam hij nieuwsgierig uit zijn schuilplaats. De andere twee lieten zich een keer zien en toen werd het donker. Daarna drie volle dagen op het grasveld in mijn schuiltentje gezeten. Maar één fotosessie vonden ze kennelijk genoeg want ik heb ze niet meer gezien. Apetrots was ik met mijn foto's. Het bleek geen wezeltje te zijn, maar een hermelijn, geweldig! Graag ga ik naar die ene plek nog eens terug en wie weet...

